

# DEVLETİN DIŞ TİCARETE MÜDAHALESİ

Asistan Ersin ÇAMOĞLU

## § 1. GİRİŞ

Dış ticaret veya milletlerarası ticaret, esas itibariyle muhtelif memleketlere mensup hususî şahısların birbirleriyle yaptıkları emtia mübadelesidir. Fakat totaliter devletlerde bizzat devletin doğrudan doğruya ticarî faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir<sup>1</sup>. Dış ticaret en geniş anlamı ile emtia mübadelesinden başka beynelmilel para, sermaye, hizmetler ve insanlar mübadelesini de içine alır<sup>2</sup>.

Tabiat, nimetlerini dünya bölgelerine eşit olarak tevzi etmemiştir. Bu sebeple iktisadî kaynakları, teknik ve sermaye imkânları bakımından en ileri memleketlerin bile kendi kendilerine yeterli durumda bulunduğu iddia edilemez. İşte bu gerçek, milletlerarası ticaret ve işbölümünün ilk çağlardanberi varoluş sebebinin izah etmektedir. Nitekim kendi kendine yetme siyasetini başarıya ulaştırmayı hayal eden *merkantilist doktrin* 19. asırdan itibaren tatbikattan kalkmıştır. Bugün millî ekonomiler milletlerarası ekonominin faal ve zarurî birer âzasını teşkil ederler. Bir millî ekonominin cihan piyasasına bağlılığının ölçüsünü, ithalât ve ihracat miktarı tayin eder. Öyle ki, millî ekonomiler dış ticaret olmaksızın çökmeğe mahkûmdur<sup>3</sup>. Milletlerarası ticaret zamanımızda milletlerin ekonomik kudretleri, refahları ve hattâ milletlerarası barış ve sükûnun devamının şartları olarak kabul edilmektedir.

1) ÜNAY, Vecdi: Bankalarca İç ve Dış Ticaretin Finanse Edilmesi Usulleri, Ankara, 1959, s. 225. - KUYUCAK, Hâzım Atıf: İktisat Dersleri, 2. bası, İstanbul, 1960, s. 489 vd.

2) NEUMARK, Fritz: Dış Ticaret Siyaseti (Terc: ÜLGENER), İstanbul, 1938, s. 5 - TRUCHY, Henri: Cours D'Economie Politique, 2. éd., Tome: II, Paris, 1927, s. 2 vd.

3) PELİN, İbrahim Fazıl: İktisat, cilt: II, kısım: 1, İstanbul, 1933, s. 39. KOLOĞLU, Mahmut: İkinci Cihan Harbinden Sonra Milletlerarası Tediye Vasıtalarının ve Usullerinin Önemi. - AHFD: 1951, cilt: VIII, sayı: 1-2, s. 726. - NEUMARK: a.g.e., s. 19.

İşte tâ ilk çağlardanberi milletler câmiası içinde iktisadî istiklâl ve bütünlüğünü korumak ve idame ettirmek zorunda olan devletler, kendileri için hayatî olan dış ticarete müdahale edip onu formüle etmek zorunda kalmışlardır. Nitekim her devlet *tediye müvazenesini*<sup>4</sup> kurabilmek için iç kaynakları ile ihtiyaçlarını ayarlamak ve denge kurabilmek zarureti içinde bulunmaktadır. Memleket ihtiyaçlarını ancak yabancı para ile temin etmek kaabil olduğundan dış ticaret rejimi kambiyo rejimi ile sıkı surette bağlıdır. Mübadele sistemi her ne olursa olsun dış ticarete bir tediye problemi daima vardır. Bu yüzden, dış ticaret rejimi tediye usulleri ile de yakinen ilgilidir<sup>5</sup>. Yine dış ticaret iç fiyatlar üzerinde müessir olduğu gibi, millî gelirin seviyesi, dağılması ve terkibi üzerinde de büyük tesirler icra eder<sup>6</sup>.

İşte dış ticaretin millî ekonomi içinde işgal ettiği bu mühim mevki sebebiyle, devletler, aldıkları çeşitli tedbirlerle dış ticareti arzu ettikleri istikamete sevketmeğe gayret etmektedirler.

## § 2. TARİHTE DIŞ TİCARETE DEVLET MÜDAHALESİ

### I — DÜNYA MİLLETLERİ

#### 1 — Birinci Cihan Harbine Kadar Olan Safha.

İlk çağlardan 18. asra kadar dış ticaret hacim ve nevi olarak dar bir çerçeveye inhisar ediyordu ve millî ekonomilerin inkişafı için lüzumlu bir unsur olmayıp tamamlayıcı bir rol oynuyordu. Konusunu, zarurî olmaktan çok zengin ve asillerin ihtiyacını karşılayan lüks eşya teşkil ediyordu<sup>7</sup>. Ülkeler daha ziyade ziraat ve el sanatları

4) *ERGİN, Feridun*: İktisat, İstanbul, 1961, s. 500. - *KUYUCAK*: a.g.e., s. 516 vd. - *ANSIAUX, Maurice*: *Traité D'Economie Politique*, 2. éd Tome: II, Paris, 1927, s. 309 vs. - *SAY, Jean-Baptiste*: *Cours Complet D'Economie Politique*, Paris, 1840, Tome: I, s. 554 vd.

5) *YAŞA, Memduh*: Türkiye Dış Ticareti ve Tediye Nizamı, III. Milletlerarası Serbest Tediye, İkt. Yür., 1946, sayı: 153, s. 4.

6) *BARDA, Süleyman*: Dış Ticaret Teorisi, (teksir), İstanbul, 1960, s. 79 vd., 83 vd.

7) *YAŞA, Memduh*: Türkiye Dış Ticareti ve Tediye Nizamı, I. Milletlerarası Mübadele Esasları, İkt. Yür., 1946, sayı: 151, s. 14, *NEUMARK*: a.g.e., s. 37.

ile geçinirdi. Maamafih ilk çağlarda da Atina ve Bizans gibi denizci şehirlerin müstakil ticaret ve gümrük politikaları tatbik ettikleri görülmektedir<sup>8</sup>.

15. asırdan başlayarak 18. asrın sonuna kadar dış ticaret siyasetinde merkantilist doktrinin<sup>9</sup> prensipleri hâkim olmuştur. Modern anlamı ile millî devletlerin ve millî ekonomilerin kurulması da bu devre rastlar. Ortaçağın şehir devletleri ekonomilerinde, bilhassa harp devrelerinde zarurî maddeler için ihracat yasakları konulduğu görülmektedir<sup>10</sup>. *Merkantilizm* siyasî ve iktisadî yönden merkezîleşmeyi hedef tutan birleşik milliyetçi bir ceryandır. *Dış ticaret siyaseti bu doktrinin ruhudur*. Millî ekonomiler için zarurî addedilen ham maddelerle gıda maddelerinin emniyet altında bulundurulması fikri merkantilistlerin otarşik tedbirleri tecviz etmelerine yol açmıştır. Doktrinin mensupları dış ticaret yolu ile memlekete kıymetli madenler getireceklerine ve bu maddeleri de ekonomik hayatı dinamikleştirmek için kullanacaklarına inanıyorlardı. Ham maddeler için *ihracat yasakları* konduğu gibi yerli mamullerin ihracatı da *primlerle* teşvik ediliyordu. Buna karşılık mamul emtianın ithali de esas itibariyle yüksek gümrük resimleri, hattâ bazen *ithalât yasakları* ile önlenmeğe çalışılmıştır<sup>11</sup>. İzah olunan bu tedbirlerle, merkantilizmin millî ekonomilerin kurulmasında emeği büyük olmuştur.

Cromwel devri İngilteresi, Colbert devri Fransası (17. asrın sonuna kadar) ve 17-18. asır Prusyası'nın dış ticaret siyaseti merkantilist siyaset idi<sup>12</sup>. 18. asrın ikinci yarısından itibaren ekonomik sistemlerde ve ekonomi siyasetinde bir değişim görüldü. Bilhassa milletlerarası münakale imkânlarının gelişmesi sonucunda emtia, insan ve sermaye mübadelesi hacmi son derece arttı. Avrupa'da sanayi ilerlemesi de devletleri kendi kendilerine yeten millî devlet sisteminden tamamen uzaklaştırdı. Avrupa devletleri, iktisadî gelişimlerini sınaî mamullerin ihracatında görüyorlardı<sup>13</sup>. Doktrin alanında ise liberalizm süratle gelişmekteydi. *Liberalizmin felsefî temellerini atan*

8) NEUMARK: a.g.e., s. 39.

9) CASSEL, *Gustave*: *Traité D'Economie Politique* (Terc: LAUFENBURGER), Paris, 1929, Tome: II, s. 384.

10) NEUMARK: a.g.e., s. 41. - SUVLA, *Refii Şükrü*: *Umumî İktisat Dersleri*, 2. kitap. *Tatbiki İktisat, İktisat Siyaseti*, İstanbul, 1948, s. 69.

11) YAŞA: a.g.m., I. *Milletlerarası Mübadelenin Esasları*, s. 21.

12) PELİN, *İbrahim Fazıl*: *Beynelmîlel Ticaret Siyasetinin Tekâmülü ve Bugünkü Himaye Tekniği*, (Ekonominin Bugünkü Meseleleri İçinde), İstanbul, 1934, s. 42. - NEUMARK: a.g.e., s. 44 vd.

13) NEUMARK: a.g.e., s. 50.

Fransız fizyokratları olmuştur. *Fizyokratlar* istihsal konusunda ziraatten başka önemli saha kabul etmedikleri için, ticarete konan tahditlerin kaldırılmasını da mühimsemiyorlardı<sup>14</sup>. Liberalizmin getirdiği nazari esasların ilk tatbikatını 1876 Fransız-İngiliz *Eden mukavelesinde* görüyoruz. Bu mukavele mübadele tarihinde bir dönüm noktasıdır.

Liberalist sistemde, devlet fertlerin iktisadî faaliyetlerine müdahale etmemekle temayüz ediyor. Bunun sonucu olarak da dış ticarete konmuş olan tahditler kaldırılıyor. Dış ticaretin, ekonomik şartların tayin ettiği düzen içinde ceryan etmesi arzu ediliyor. Liberalizmin hâkim olduğu devirde, çeşitli devletlerin dış ticaret tahditlerini kaldırdıktan başka, bilâkis anlaşmalar ve iç mevzuat ile ihracatı teşvik etmek, artırmak yoluna gittikleri görülmüştür. Meselâ İngiltere'de 1828 de buğday fiyatlarını artıran kanun, iç piyasada işçi ücretleri ve maliyete tesir edip ihracatı azalttığı için aleyhte bir ceryan doğmuş ve 1846 da kanun ilga edilmiştir<sup>15</sup>. İngiltere'de sonraları himaye gümrükleri de kaldırılmış ve böylece İngiltere Birinci Cihan Harbine kadar liberalizme sadık kalmıştır. Fransa'nın ise Birinci Cihan Harbine kadar, zayıf olan yerli sanayiinin himayesi endişesi içinde olduğunu görüyoruz. Almanya'da 1851 yılında «*Alman Gümrük İttihadı*» kurulmuş ve böylece Alman devletleri içinde serbest ticaret fikri gerçekleştirilmiştir. Avrupa devletleri bu devrede aralarında umumiyetle «*en ziyade müsaadeye mazhar millet*» kaydını ihtiva eden ticaret mukaveleleri imzalıyorlar ve böylece dış ticareti serbest esaslarla tanzim ediyorlardı. Almanya'nın liberal devri 1873 Demir gümrüğünün kaldırılmasıyla en yüksek noktaya ulaşmıştır. Fakat daha sonra, Bismark'ın başkanlığı sırasında liberalizmden uzaklaşmış, «*mutedil himayecilik*» politikasının tatbikine başlanmıştır. Bu politikanın gayesi Alman ziraatini korumaktı<sup>16</sup>. 19. asrın sonlarına doğru bütün dünya milletlerinde himayeciliğe doğru umumî bir gelişim görülmüştür.

Milletlerarası münasebetlerin genişlemesi, dış ticaretin fonksiyonlarında mühim bir değişiklik meydana getirmiştir. Beynelmül iş bölümü sonucunda muayyen ihtisas kollarına ayrılmış olan millî ekonomilerde bazı tipler belirdi. Bunlar, endüstri (iş) memleketleri ve ziraat (toprak) memleketleridir<sup>17</sup>.

14) YAŞA: a.g.m., I. Milletlerarası Mübadelenin Esasları, s. 21.

15) NEUMARK: a.g.e., s. 51.

16) NEUMARK: a.g.e., s. 54.

17) Bu konuda ilerde Sonuç bölümünde izahat verilmiştir.

Böylece 19. asrın sonundan Birinci Cihan Harbinin başlamasına kadar himaye temayülleri gittikçe gelişmiştir.

## 2 — İki Cihan Harbi Arası Devresi.

Cihan Harbi ile birlikte milletlerarası dış ticaret siyasetinin saikleri, vasıta ve hedefleri de esaslı surette değişikliğe uğramıştır. Birinci Cihan Harbinden İkinci Cihan Harbine kadar olan safhayı kendi içinde tâli devrelere ayırmak kabildir.

### a) *Harb Devresi (1914 - 1918) :*

Ekonomik hayatın siyasî - askerî hâdiselerin tesiri altında olduğu bu devrede ekseri devletler harbin gerektirdiği ekonomik şartlara iktisaden hiç hazır değildi. Harb beynelmilel emtia mübadelesinin dayandığı normal şartları ortadan kaldırmış ve bir nevi harb merkantilizminin doğmasına yol açmıştır. Harb için önemli olan bütün maddelerle *gıda maddelerine ihracat yasakları* konulmuştur. Buna karşılık bu gibi maddelerin ithali bilâkis kolaylaştırılmış ve gıda maddeleri için ithal gümrükleri kaldırılmıştır. Harb için önem arzemiyen emtianın mübadelesi ise *ithal yasakları* ile tahdit edilmişti. Bilhassa hasım devletlerden olan ithalât tamamen durdurulmuştu<sup>18</sup>.

Cihan Harbi muharip devletlerde harb için önemli olan endüstri kollarını geliştirdiği gibi müttefiklerin kendi aralarında geniş ölçüde istikrazlar akdetmelerine de yol açmıştır.

### b) *İlk Harb Sonrası Devresi (1920 - 1925) :*

Harb sona ermesine rağmen ekonomik sarsıntıları uzun zaman devam etmiştir. 1921 de husule gelen şiddetli ekonomik buhran dünya piyasasında çok yükselmiş olan fiyatları birdenbire düşürdü. Bir çok memleketler, enflasyon içindeydi. Bu devrede başta ABD. olmak üzere, dünya milletlerinde *müfrit himayeciliğe* doğru kuvvetli bir cereyan görülmüştür. Amerika'da yeni gümrük tarifesi ile 1922 yılında gümrükler ortalama % 50 oranında yükseltildi. Daha harp sırasında (1917) malî sebeplerle sınaî lüks emtiaya yüksek gümrükler koymuş olan İngiltere, 1921 de yeni kurulmuş olan endüstriye (*key endüstri*) mahsus olmak üzere ayrıca fevkalâde gümrükler koymak lüzumunu duymuştur. Fransa'da himaye siyaseti 1918 de bütün ticaret mukavelelerinin feshedilmesi ve 1919 da başlıyan yeni

18) NEUMARK: a.g.e., s. 225.

ticaret siyaseti icabı en ziyade müsaadeye mazhar millet kaydı prensibinden ayrılmakla başlar. Bilhassa, enflasyon sebebiyle fiyat yükselişlerinin tesirlerini hafifletmek için Fransa'da harpten önceki senelere nisbetle, emtia fiyatlarındaki artışa tekabül edecek surette gümrüklere ilâveler yapıldı. Bu devrede ekseri memleketlerde ve bilhassa sulh muahedeleriyle yeni kurulan devletlerde (Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun halefleri olan memleketler) harp sırasında kurulmuş olan millî ekonomi branşlarının korunmasına çok önem veriliyordu.

Harp sonunda Amerika ve Batı Avrupa'da serbest ticareti canlandırma teşebbüsleri de görülmüştür. 1920 *Briüksel* ve 1922 *Porto-Rose Konferanslarının* ithalâtı libere etmek hususundaki kararları platonik kalmıştır<sup>19</sup>. Maamafih İngiltere, Belçika, Hollanda ve İskandinav ülkeleri daha 1919 da kambiyo kontrollerini ve ithalât yasaklarını hafifletmiş, buna karşılık İtalya, İspanya ve Fransa'da revaçta olan himayecilik siyasetinin icabı olarak artırılmıştır.

c) 1925 - 1929 Devresi :

1923 ten itibaren harbin dünya ekonomisindeki sarsıntılarının tamirine çalışılmıştır. Harb tazminatı borçlarının ödenmesi bir esasa bağlandığı gibi birçok memleketler enflasyondan kurtulup istikrarlı para sistemine giriyorlar. 1929 a kadar başta Amerika olmak üzere dünya milletleri, kuvvetli bir konjonktür kalkınışı gösteriyor ve bu refah devri daha liberal bir ticaret siyasetinin yerleşmesine yol açıyor. Maamafih bu siyaset nisbeten liberaldir. (Harb ve intikal devresine nisbetle). Çünkü harb öncesi siyaseti gözönünde tutulursa bu siyasete bilâkis himayeci bir siyaset nazarıyla bakmak yerinde olur<sup>20</sup>. 1927 de Milletler Cemiyetinin topladığı *Cenevre İktisat Konferansında*, en ziyade müsaadeye mazhar millet kaydının şartsız olarak kullanılması, gümrük tarifelerinin basitleştirilmesi, ve istikrara kavuşması, bütün ithalât yasaklarının kaldırılması fikri ileri sürülmüş ve bu tedbirler normal emtia mübadelesini temin sadedinde düşünülmüştür. Gerçekten bu konferans çalışmalarında «nisbi serbest ticaret» veya «mutedil himayecilik» zihniyeti hâkim olmuştur.

1929 buhranına gelinceye kadar, ekseri ithalât ve ihracat yasakları kaldırılmış, sayıları eski devirlere nazaran pek çok olan ticaret mukaveleleri imzalanmıştır. Böylece nisbi bir ticaret serbes-

19) ERGİN: a.g.e., s. 570.

20) NEUMARK: a.g.e., s. 228.

tisinin teminine gayret edilmiştir. Fakat bu nisbî serbestiyi köstekleyen âmiller de mevcuttu. Bu meyanda tamirat borçları ile itilâf devletleri arasındaki harb borçları zikredilebilir. Bundan başka yeni kurulan devletler ve Güneydoğu Avrupa devletleri ile denizaşırı memleketler, genç endüstrileri için yüksek bir himaye sisteminin muhafazasına çalışmakta idiler ve nihayet Sovyet Rusya ile dünya ekonomisine yeniden kararsızlık ve emniyetsizlik katan bir âmil ortaya çıkmıştı<sup>21</sup>. Bu memleket, tatbik ettiği plânlı ekonomi sisteminin icabı olarak dış ticarete de bir devlet monopolü kurmuştu. Rusya'nın bütün ekonomi siyaseti gibi dış ticaret siyaseti de sanayileşme gayesine matuftur. İthalâta ancak yerli (millî) endüstri şubelerinin kurulmasına yardım ettiği nisbette izin veriliyordu. İthalât hususunda ecnebi memleketlerden kâfi kredi temin edilemediği için, ithalâtın ödenmesi için yegâne vasıta ihracat idi. Bu sebeple hayatî önem taşıyan ihracatın teşvikine çalışılıyor ve ihracat fiyatları ekseriya düşük hattâ maliyet fiyatının altında olduğu için devlet aradaki farkı primlerle doldurmak zorunda kalıyordu.

d) *Buhran Devresi (1930 - 1934) :*

1929 da başlayan dünya ekonomik buhranı himayeci temayülleri artırmıştır. Buhran sebebiyle dünya piyasasında fiyatlar (bilhassa gıda ve ham madde) süratle düşmüştür. Dünya endüstri istihali mühim miktarda azalmış ve büyük bir işsizlik ortaya çıkmıştır. Para sistemlerinde henüz kurulabilmiş olan istikrar yeniden bozulmuştur<sup>22</sup>.

Bu devrede hemen bütün memleketlerde *döviz tahditleri* konduğunu ve yabancı borçlar için transfer imkânlarının kısıldığını görüyoruz. Yine millî ekonomileri buhranın tesirinden mümkün merete kurtarmak gayesiyle *kontenjanlar* konulmuş, *kliring mukaveleleri* imzalanmış ve *gümrük tarifeleri artırılmıştır*. Buhran devresinin bir özelliği de idarî himayecilik<sup>23</sup> sisteminin büyük önem kazanmış olmasıdır. Bundan başka, para siyasetine ait tedbirlerden de himayecilik konusunda istifade edilmiş ve bilhassa *devalüasyon* oldukça sık başvurulmuş bir tedbir olmuştur.

21) *NEUMARK*: a.g.e., s. 229.

22) *NEUMARK*: a.g.e., s. 230.

23) İdarî himayecilik, gümrük harici himayeciliktir. Meselâ, devlete ait siparişlerde yerli mahsullerin tercihi, her çeşit sübvantion'lar, şimendifer ve deniz işletmelerinde ihracat lehine hususî tarifeler, insan ve hayvanlarda sıhhi mürakabe hükümlerinin himayecilik sistemine uygun mânada kullanılması v.s. gibi tedbirlerdir. - *NEUMARK*: a.g.e., s. 231, not: 1.

1931 de İngiltere, onu takiben A.B.D. (1933) Ve sonra da Fransa, İsviçre, Hollanda (1936) devalüasyona gittiler. İngiltere 1932 yılında, % 10 kıymet gümrüklerini ve buna dayanan gerçek anlamda hâmi gümrükleri muhtevi yeni gümrük tarifelerini kabul etti. Fransa ve Almanya tatbikine giriştikleri zirai himayecilik sistemine büyük önem veriyorlardı. Yerli ziraatı korumak için kontenjan usulüne başvurulduğu gibi aynı zamanda gümrük resimleri arttırılmış ve döviz tahditleri konulmuştur<sup>24</sup>. Almanya döviz sıkıntısını gidermek için 1934 de Schacht'ın, ithalâtı devlet kontrolüne tâbi tutan «Yeni Plân» ını kabul etmişti. 1934 yılında Hawley Smooth tarifelerine göre gümrük resimlerini tekrar arttıran A.B.D., bu artışla, ziraatle birlikte endüstrinin de himayesi gayesini güdüyordu<sup>25</sup>. A.B.D. buhrana karşı himaye sistemine büyük önem vermesine rağmen birkaç istisnadan sarfınazar, kontenjan ve döviz tahditleri gibi usullere başvurmamıştır.

e) *Buhran Sonu Devresi (1934 sonrası) :*

Dünya ekonomik buhranından sonra, milletlerarası ticaret tekrar gelişmeye başladı. Bu devrede de dış ticaretin tahdidi tedbirleri yine revaç bulmuş ve *millî himâyecilik* sistemine doğru bir temayül belirmiştir<sup>26</sup>. Yeniden silâhlanma faaliyeti harb endüstrisine ait ham maddelerin ithalâtını artırıyor ve bu maddeler için ihracat yasakları konuluyordu. Harbin yakın olması millî otarşi ve noksansız ekonomi temayüllerini arttırmıştır. Ziraat memleketleri sanayileşmeğe ve sanayi memleketleri de yeniden ziraileşmeğe çalışıyorlar. Para sistemlerinin durumu güven verici değildir. İktisadî ve siyasi emniyetsizlik sebebiyle ticaret siyasetine müteallik tedbirler sık sık değişiyor ve ticaret mukavelelerine kısa vâdeler konuluyor. Devlet müdahalesi ve devletçiliğe karşı genel temayül kendisini her türlü iktisadî tedbirde hissettirmektedir.

3 — İkinci Cihan Harbinden Sonraki Devre.

a) *Harb Devresi :*

İkinci Cihan Harbinin devamı sırasında, harb ekonomisinin icabı olarak zarurî maddeler için ihracat yasakları konulmuş, buna

24) Fazla bilgi için bk.: NEUMARK: a.g.e., s. 232 vd.

25) NEUMARK: a.g.e., s. 233.

26) NEUMARK: a.g.e., s. 234.



karşılık ithalât genel olarak teşvik edilmiştir. A.B.D.'in, Avrupa devletlerine geniş ölçüde mal ve malzeme yardımı yaptığını ve kredi açtığını müşahede ediyoruz. İptidai maddelerin fiyat yükselişlerini önlemek ve müttefiklere iyi tevzi edilmesini sağlamak için bir *Alım-Satım Komisyonu (Combined Boards)* kurulmuştur<sup>27</sup>. Yapılan ticaret anlaşmaları (ki umumiyetle iki taraflı idi) ile her memleketin liste halinde tesbit ettiği ve ekseriyeti zarurî maddelerden mürekkep malların karşılıklı ihracı temin edilmeğe çalışılıyordu. Buna rağmen istenen sonuç elde edilememiştir.

Harbin son yıllarında birçok ülkenin içinde bulunduğu enflasyon gerçeği ithalât imkânlarını daraltmıştır. Döviz sıkıntısı çekildiği için mümkün merteye dışarıya döviz çıkarılmasına mâni olunmağa çalışılmıştır. Yine harb sonunda (1945 - 1946 yıllarında Fransa'da olduğu gibi) ihracat, prim verilmek suretiyle teşvik edilmiştir<sup>28</sup>.

İkinci Cihan Harbi sırasında, müstakbel dünya ticaretini kolaylaştırmak ve artırmak için ekonomik tedbirler üzerinde duruldu ve kararlar alındı. Bilhassa sanayi ülkelerinin iptidai madde temini ve mamullerine pazar bulabilme gayretleri göze çarpmaktadır. Bu hususta A.B.D. ve İngiltere tanzim ve ilân ettikleri «*Atlantik Beyannamesi*» ile iptidai madde ticaretinin tanzimi ve milletler arasında iptidai maddelerin eşit olarak tevzii konusunda hükümler kabul ettiler.

Yine dünya harbi devam ederken, milletlerarası münasebetlerden doğan alacak ve borçların tediye vasıtaları ve usulleri tartışılmış ve 1944 de *Bretton Woods* anlaşmaları akdolunarak, bunlarla *Milletlerarası Para Sandığı* ve *Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası* kurulmuştur<sup>29</sup>. Milletlerarası Para Sandığının gayesi, milletlerarası ticareti geliştirmek, para işlerinde istikrarı sağlamak, kambiyo tahditlerini kaldırmak ve âza memleketlerin tediye muvazenerini kurmalarına yardım etmektir. Âza memleketler paraları üzerinde diledikleri gibi tasarruf edemeyeceklerdir. Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası ise, daha esaslı ekonomik tesislerin vücuda getirilebilmesi için muayyen şartlar altında âza memleketlere ikrazatta bulunmak veya ikrazat için kefil olmak suretiyle yardım sağlayacaktır.

27) OHLIN, Bertil: *La Politique du Commerce Exterieur*, Paris, 1955, s. 186

28) OHLIN: a.g.e., s. 187.

29) KOLOĞLU: a.g.m., s. 727.

b) *Harb Sonrası Devresi* :

İkinci Cihan Harbi sonunda Avrupa'nın ekonomik panoraması şöyle idi: Harb geniş ölçüde tahribat yapmış, bütün devletlerin dış ticaret bilânçoları açık, dolar kıtlığı hâd safhada, Doğu ve Batı blokları arasında mübadele sıkı tahditlere tâbi ve pek çok devlet enflasyona sürüklenmektedir... İşte böyle bir ortamda beynelmilel tedbirlerden daha iyi sonuç elde edebilmek için ticaret siyaseti ve metodlarının bu şartlara göre değişmesi gerekmiştir<sup>30</sup>. Nitekim harb sonrasında milletlerarası serbest ticaret ve serbest tediyenin tesisi temayülü çeşitli enternasyonal teşkilâtların kurulması şeklinde semere vermiştir. Birleşmiş Milletler Şartında, serbest ticaretin faydasına inanan bir düşüncenin sonucu olarak Tam İstihdam prensibi konulmuş ve ticaret siyasetinde iyi hattı hareket, sevki idare kaidelerinin tesbitine çalışılmıştır. Milletlerarası ekonomi için açıkça zararlı olabilecek ve keyfî sayılacak usullerin kullanılmasını tahdit eden «*bon conduit*» (*iyi sevki idare*) kaidelerinin tesbit edilmesine gayret edilmiş, hele dış ticarete miktara ait tedbirler fevkalâde yâni gayrimeşru olarak tavsif edilmiştir. Öyle ki tahdit veya tedbirlerin, meşru sayılabilmesi için bunların, milletlerarası teşekküllerce münakaşa edilerek zaruriliğinin kabul edilmiş olması gerekmektedir. Aksi halde bu tedbirler fevkalâde, yani gayrimeşru olarak vasıflandırılmıştır<sup>31</sup>.

Uygulanan ticaret siyasetinden müspet sonuçlar alınabilmesi için bilhassa dış ticaret müvazenesinin tesisine çalışılmış ve milletlerarası ekonomik teşekküller bu zarurî şartı temin hususunu gaye ve vazifeleri arasına almışlardır.

Tecrübeler aşırı himayecilik sisteminin ve gümrük mücadelelerinin dünya refahına faydalı olmadığını göstermiştir. Bu sebeple harb sonrasında bütün dünya milletlerinde liberasyon lehinde bir temayül belirmiştir. Liberasyona gidişten kasıt 18. asrın iktisadî liberalizmi değildir. Çünkü böyle bir serbestîye dönüş İkinci Cihan Harbi sonrasında iktisadî realiteleri karşısında imkânsızdır. Arzulanan, Birinci Cihan Harbinden sonra 10 yıl kadar uygulanan rejime dönebilmektir<sup>32</sup>. İşte bu genel liberasyon temayülü serbest mübadele ve tediyeyi imkân dahiline sokacak milletlerarası teşekküllerin kurulması teşebbüsleri ile gerçekleşme yoluna girmiştir.

30) OHLİN: a.g.e., s. 185.

31) OHLİN: a.g.e., s. 186.

32) AKDAĞ, *Feridun*: Serbest Ticaret Rejimi ve Türkiye, T. İkt. M., 1950, sayı: 25, s. 156.

1946 yılında A.B.D. Hariciye Vekili Yardımcısı *Clayton* dünya milletlerini serbest ticaret ve umumî gümrük meseleleri hakkında anlaşmak, neyin meşru, neyin gayrimeşru olduğunu tesbit etmek için Havana'da toplantıya çağırdı. Daha Havana konferansı için çalışmalar devam ederken yine Clayton'un plânına dahil bir kısım olan gümrük meselelerini müşterek bir esasa bağlamak gayesi ile 1947 de Cenevre'de 23 devletin katıldığı bir toplantı yapıldı. İşte GATT adı verilen *Umumî Ticaret ve Tarifeler Anlaşması* Cenevre'de bu toplantıda imzalanmıştır. Bu anlaşma ile âkit devletler, birbirlerine karşı kayıtsız şartsız «en ziyade müsaadeye mazhar devlet» muamelesi yapmayı; döviz buhranları ve tediye müvazenesini kurmak zarureti müstesna, ithalât tahditlerini kaldırmayı; gümrük resimlerini artırmamayı bilâkis tedricen azaltmayı kabul etmişlerdir.

1948 de 54 devletin iştiraki ile Havana'da toplanan konferans GATT'ın esaslarını hemen aynen tekrarlamış, hattâ daha da ileri bir adım atmıştır<sup>33</sup>. Havana anlaşması liberasyona gidişte GATT'a nazaran daha ileri bir merhale teşkil etmesine rağmen tasdik edilememek talihsizliğine uğramıştır.

Havana konferansının başarıya ulaşamaması üzerine gayretler GATT üzerinde toplanmıştı. GATT'ın ilk başarısı bilhassa sınaî maddeler konusunda gümrük engellerini hafifletmek ve mübadeleyi kolaylaştırmak oldu. Maamafih ziraî mahsuller için aynı başarı sağlanamamıştır. Bilhassa A.B.D. in çiftçiyi koruyan kota tahditleri GATT'ı zedelemiştir. Ziraî himayeciliği ifrata götüren devletlerin birisi de Batı Almanya'dır<sup>34</sup>.

Harb sonunda Avrupa devletlerinin iktisaden çok geri kalmış olmaları ve tediye bilânçolarında büyük açıklar bulunması, mamullerine devamlı pazarlar arıyan A.B.D.'in Avrupa'ya 1948 yılından itibaren Marsal Plânı adı altında iktisadî yardım yapmasına vesile olmuştur. Yine 1948 yılında 17 devletin iştiraki ile *Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı* (Organisation European Economic Cooperation OECE) kurulmuştur. Bu teşkilâtın kuruluş sebebi Amerikan yardımının dağılması ile ilgili koordinasyon hizmetlerini görmektir. Bundan başka âzalarının istihsal kaynaklarını değerlendirmelerini kolaylaştıracak malî, teknik ve ticarî şartları hazırlamak da teşki-

33) HAMEL, Joseph: *Traité de Droit Commercial*, Tome: I, Paris, 1954, s. 127.

34) ÜNAL, F.: *Tek Bir Ticaret Dünyası*, (11.10.1958 tarihli «The Economist'ten tercüme»), Mal. Bül., 1958, sayı: 378, s. 7.

lâtin görevleri arasındadır<sup>35</sup>. OECE'nin en mühim faaliyetlerinden birisi de ithalât tahditlerinin ortadan kaldırılması hususunda gayret sarfetmektir. Hattâ teşkilât tarafından üye devletlerin ithalât tahditlerini kaldırmaları için tarihler tesbit edilmiştir<sup>36</sup>. Dünya ticareti bakımından OECE, oldukça mühim gelişmeler sağlamıştır.

İkinci Cihan Harbinden sonra serbest ticaret sahasında ilk inkılâbı üç komşu devlet gerçekleştirdi. Belçika, Hollanda ve Lüksemburg 1947 - 1949 yılları arasında *Benelux* adı ile anılan bir gümrük birliği kurdular. Benelux'e dahil bu üç komşu devlet aralarındaki değişimde gümrük tahditlerini ve vergileri kaldırmışlar, dışardan âza devletlere ithalâtı ise müşterek bir rejime tâbi tutmuşlardır<sup>37</sup>.

1949 - 50 yıllarında dünya ticaretinde liberasyona doğru atılmış yeni adımlar görüyoruz. Bu yıllarda yine GATT'ın teşebbüsü ile gümrük resimlerinde bir azaltma yapılmış ve âza memleketler için âzamî gümrük resmi hadleri tayin edilmiştir. Yine OECE âzası memleketlerden bir grup ithalât kontenjanlarının ilgasını temin etmişlerdir. Liberasyona doğru bu umumî gelişime rağmen 1951 den itibaren gümrük siyasetinde aksi yönde bir ceryan ortaya çıkmıştır. İngiltere ve Fransa tediye müvazenelerindeki açığı kapatabilmek için muvakkat adı altında sadece ithalât tahdit'lerini ihya etmekle kalmamışlar, gümrük resimlerini de yükseltmişlerdir. Eñasen birçok memlekette para kıymeti düştüğü için gümrük tarifeleri yeniden düzenlenmiştir. Bu aksi ceryana rağmen, Norveç, Finlandiya, Arjantin ve Avusturya'da döviz satışları serbest bırakılmış ve kambyo tahditleri kaldırılmıştır<sup>38</sup>.

1950 yılında Kore Harbinin patlak vermesi, bilhassa iptidai maddelerde büyük ölçüde fiyat artışına sebebiyet vermiştir<sup>39</sup>. Dünya piyasasında çekilen iptidai madde sıkıntısının giderilmesi için 1951 yılında Batılı blokun katıldığı bir toplantı yapıldı. 1952 de aynı mahiyette bir toplantı daha yapılarak ihracatçı memleketlerin sözü geçen maddelerden ne miktar ihraç edeceği konuşuldu. Bu konferanslar karşılıklı mal temini konusundaki iki taraflı anlaş-

35) Fazla bilgi için bk. *ERGİN*: a.g.e., s. 582. - *OHLİN*: a.g.e., s. 195. - *HAMEL*: a.g.e., s. 158.

36) *OHLİN*: a.g.e., s. 195.

37) *ERGİN*: a.g.e., s. 584. - *OHLİN*: a.g.e., s. 205.

38) *OHLİN*: a.g.e., s. 201.

39) *ANDRE, Paul*: Dünya Ticaretinde Müvazene Meseleleri, (Terc.: *Haydar AYTEKİN*), Mal. Bül., 1953, sayı: 96, s. 5.

malarla neticelenmiştir<sup>40</sup>. Bu meyanda İngiltere ile Nordik memleketler arasında yapılan karşılıklı döviz, turist ve sermaye konusunda bazı imtiyazlar tanınmasını derpiş eden konferansı da (UNISCAN) zikretmek gerekir<sup>41</sup>.

Ziraî mahsuller konusunda serbestîye gidiş, milletlerarası piyasadaki serbest endüstri mamulleri kadar kolay olmamıştır. Bunun sebebi, kâfi ziraî mahsul stoku olmayışı ve hele gıda maddeleri için hiç fedakârlık yapmak imkânının bulunmamasıdır. Gıda maddelerindeki bu kuvvetli himayeci sistem 1952 yılından itibaren daha mutedil hale gelmeğe başlamıştır.

Kore konjonktürü devam ederken dünya milletlerinin ekseriyeti, içinde buldukları tediye müvazenesi güçlüğü<sup>42</sup> bertaraf edebilmek için hükûmet tedbirleri ile milletlerarası ticarete müdahale etmekteydiler. Daha fazla dış ticaret açığını önlemek için kambyo kontrolleri ile ithalât düşük seviyede tutuluyor ve alınan dahili tedbirlerle ihracat hacminin artırılmasına gayret ediliyordu<sup>43</sup>.

Diğer taraftan serbest ticareti temin konusundaki milletlerarası çalışmalar da devam etmekteydi. GATT anlaşması gümrük engellerini hafifletmiş ve Marşal Yardımı da döviz ihtiyaçlarının karşılanmasını kolaylaştırmıştı. Fakat serbest ticaret rejimine geçebilmek için döviz ve tediye probleminin halli gerekiyordu. İşte, 1950 yılında *Avrupa Tediye Birliği* (European Payment Union : EPU) adı ile kurulan milletlerarası teşekkül, ithalât tahditlerini kaldırmak ve liberasyona gitmek gayesini güdüyordu<sup>44</sup>. OECE âzası olan 17 devlet çok taraflı takas sistemine dayanan bu yeni anlaşma ile liberasyona gitmeyi taahhüt etti'er<sup>45</sup>. Anlaşma mer'iyete girdiği tarihte ithalât % 50 libere edilmiş, sonra bu nisbet tedricen artırılmıştır. EPU'ya dahil memleketler ticarî muamelelerden doğan alacak ve borçlarını çok taraflı takas ameliyesine tâbi tutmak suretiyle yâni paralar arasında korvertibilitiyi sağlıyarak aynı ve tek bir bilânço üzerinden tasfiye imkânını kazanmışlardır. Bu ameliye, hesaplar

40) OHLİN: a.g.e., s. 204.

41) OHLİN: a.g.e., s. 204.

42) Tediye müvazenesi güçlüğü'nün sebepleri için bk. FOLKE, *Hilgerdt*: Bünyevî Açıklar Muvacehesinde Milletlerarası Ticaret, (Terc.: Z. ERALP), Mal. Bül., 1953, sayı: 97, s. 2 vd.

43) ANDRE: a.g.m., s. sayı: 98, s. 4.

44) SUVLA, *Refii Şükrü*: Avrupa Tediye Birliği ve Türkiye, Siy. İ. M., 1950, sayı: 236, s. 335 vd. - İREN, *Cihat*: Avrupa Tediye Birliği, T. İkt. M., 1951, sayı: 37, s. 87 vd.

45) Fazla bilgi için bk. ERGİN: a.g.e., s. 584. - KUYUCAK, a.g.e., s. 556.

Bale'deki Milletlerarası Tediye Bankası'nda toplanmak suretiyle yapılmaktadır. EPU aynı zamanda dış ticareti açık veren memleketlere, büyük kolaylık göstermektedir. Bu memleketlere kısa vâdeli krediler vermektedir.

EPU'nun liberasyon sistemi ârızasız işlememiştir. Bilhassa ilk yıllarda iç piyasadaki pahalılığı önliyemiyen memleketler, dış tediye açıkları karşısında liberasyonu devamlı veya geçici olarak durdurmağa mecbur kalmışlardır<sup>46</sup>.

1951 de Fransa'nın önderliği ile altı Avrupa devleti (Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg) arasında *Kömür ve Çelik Birliği* kuruldu<sup>47</sup>. Bu teşekkül altı devletin kömür ve çelik istihsalini ve ticaretini tek bir müşterek pazar içinde birleştirmiştir. Üye devletlerin teşkil ettiği müşterek pazar içinde kömür ve çelik mübadelesi tamamen libere edilmiştir. Kısaca üye memleketlerin kömür ve çelik istihsal ve ticareti ile ilgili faaliyetleri, birliğin yetkili organına bırakılmıştır.

OECE devletlerinin, muvakkat mahiyette kurdukları teşkilâtlar faaliyetlerine devam etmekte iken, 1955 yılında yeni bir anlaşma daha yapıldı. Bu, âza memleketlerin dış tediye durumları düzelikten sonra tatbik konacak olan ve para işlerinde arzulanan tipte bir işbirliği sağlıyan daha devamlı bir plândı. *Avrupa Para Anlaşması* (APA) (European Monetary Agreement: EMA) adını taşıyan bu yeni teşkilât da şartın yerine getirilmesi ile 1958 de mer'iyete girmiş ve bu suretle EPU sona ermiştir<sup>48</sup>. Türkiye EPU âzası olduğu gibi EMA'ya da âza bulunmaktadır.

Milletlerarası ticarete liberasyona gidiş konusunda, 1957 yılında Roma'da imzalanan *Müşterek Pazar Anlaşması* ile yeni ve mühim bir başarı daha elde edilmiştir. Müşterek Pazar da Benelux ve Avrupa Kömür ve Çelik Birliği gibi mahiyeti itibariyle bir gümrük birliğidir. Yalnız bu iki teşekkülden farkı bütün değişime tâbi malları konusuna almış olmasıdır. 1958 yılı başından itibaren yürürlüğe giren bu anlaşma ile Kömür ve Çelik Birliği âzası bulunan altı devlet tarihte kaydedilmemiş derecede ileri bir işbirliği tecrübesine girişmişlerdir<sup>49</sup>. Altılar, önce 12 yıl olarak tesbit edilen fakat tatbikatta iyi sonuç alınması üzerine daha kısaltılan bir intikal dev-

46) ERGİN: a.g.e., s. 587.

47) OHLIN: a.g.e., s. 206. - HAMEL: a.g.e., s. 159.

48) KUYUCAK: a.g.e., s. 556.

49) ERGİN: a.g.e., s. 593. Fazla bilgi için bk.: DENIAU, J. F.: Müşterek Pazar (Terc.: HANYAL, R.) Ankara, 1963, s. 41 vd.

resi içinde bütün gümrük vergilerini tedricen indirmeyi ve sonunda tamamen kaldırmayı taahhüt etmişlerdir. Birbirlerine karşı % 100 liberasyon uygulayacak olan bu altı devlet, müşterek pazara dışardan girecek malları bütün hudutlarda aynı ithalât rejimine tâbi tutacaklardır.

Müşterek Pazar daha ilk tatbik yıllarında tahminlerin üstünde başarı sağlamış ve kuruluşu sırasında yapılan itirazları önlemiştir.

Müşterek Pazar, altı devlet arasında liberasyonu sağlayan bir anlaşma idi. OECE idaresi, liberasyonu daha geniş bir çevreye teşmil gayesiyle bütün OECE memleketlerini bünyesinde toplayacak bir Serbest Bölge Projesi üzerinde durmuştur. Bu projenin de asıl gayesi, âzaları arasında Müşterek Pazara paralel bir serbest mübadele bölgesini gerçekleştirmektir<sup>50</sup>. *Serbest Bölge Projesinde* de gümrük resimlerinin tedricen indirilmesi ve neticede tamamen kaldırılması hedef tutulmaktadır. Müşterek Pazardan farklı olarak Serbest Bölge mensubu memleketler dışarıdan yapacakları ithalâtta kendi hususî gümrük rejimlerini uygulayabileceklerdir.

1957 yılında toplanan nâzırlar kademesindeki Serbest Bölge müzakerelerinde esaslı noktalarda anlaşma hasıl olmakla beraber üzerinde görüş birliğine varılamayan hususlar da olmuştur. Ziraî mahsullere uygulanacak rejim, henüz sanayileşme yolunda olan memleketlerin durumu, işçi mübadeleleri ve prensip olarak muhafaza edilecek olan gümrük muhtariyetinin hududu konuları henüz halledilememiştir<sup>51</sup>.

1959 temmuzunda İngiltere, İsveç, Norveç, Danimarka, Avusturya, İsviçre ve Portekiz, Stokholm'de aralarında bir *Küçük Serbest Mübadele Bölgesi* teşkili hususunda anlaşmışlar ve 1.7.1960 tan itibaren aralarındaki gümrük tarifelerini % 20 indirmişlerdir. Fakat coğrafî uzaklık Küçük Serbest Mübadele Bölgesinin Müşterek Pazar derecesinde başarıya ulaşmasına mâni olmaktadır<sup>52</sup>.

Avrupa'nın büyük sanayi ülkeleri, İngiltere, İsveç ve İsviçre çeşitli saiklerle Avrupa Kömür ve Çelik Birliği ve Müşterek Pazar dışında kalmışlardı. Müşterek Pazar başarı yoluna girince, bu devletler, böyle muazzam bir iktisadî blokun Avrupa ekonomisine hâkim olmasından doğacak sonuçlara karşı mukabil bir blok kurmak lüzumunu hissettiler. Avusturya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İs-

50) *ERGİN*: a.g.e., s. 598.

51) *ERGİN*: a.g.e., s. 599.

52) *BULUTOĞLU, Kenan*: Müşterek Pazar ve Biz, İst. Tic. O. M., 1960, cilt: 76, sayı: 9-10, s. 33 vd.

veç, İsviçre ve İngiltere'nin teşkil ettiği bu ikinci bloka *Yediler* veya *Avrupa Serbest Ticaret Birliği* (European Free Trade Association: EFTA) adı verildi. EFTA da, Müsterek Pazar gibi gümrük resimlerini tedricen indirecek ve sınaî mamullerin mübadelesinde liberasyonu temine çalışacaktır. Toprak ve deniz mahsulleri için ayrı ve hususî anlaşmalar yapılacaktır. Yalnız EFTA'nın hükümleri daha elâstikîdir. EFTA memleketleri, kendi gümrük rejimlerini, malî sistemlerini ve ekonomi siyasetlerini değiştirmek ve yeknesak prensiplere bağlamak hususlarını kat'î hükümlerle tesbit etmişlerdir.

EFTA kurulduğu gündenberi birçok güçlüklerle karşılaşmıştır. Çünkü Müsterek Pazara nazaran ekonomik bünyeleri hayli farklı karakterdeki ve coğrafi yönden dağınık ülkeleri içinde toplamaktadır<sup>53</sup>.

## II — TÜRKİYE

### 1 — Birinci Cihan Harbine Kadar Olan Safha.

Osmanlı devletinin ticaret siyaseti 19. asrın ortalarına kadar aşağı yukarı gümrük siyasetinden ibaretti<sup>54</sup>. Osmanlı ticaret siyasetinin diğer bir karakteristiği de haricî gümrükler yanında *dahilî gümrüklerin* hem de birincilerden daha yüksek olarak diğer memleketlere nazaran çok daha uzun bir zaman devresi devam etmiş olmasıdır<sup>55</sup>.

Osmanlı dış ticaret rejiminde asırlarca devam eden kapitülasyonların rolü çok büyüktür. *Kapitülasyonlar*<sup>56</sup> istifade eden devlet tabasında bulunan şahıs'ara ekonomi, vergi ve ticaret siyaseti sahalarında birtakım imtiyazlar bahşedilmesini ifade etmektedir. Kapitülasyonlara ait imtiyazlar o devletlere ait gemi nakliyelerine, ticaretlerine, Türkiye'de alınan vergilere ve bilhassa gümrüklere taallük ediyordu. Gümrük resimlerinin tesbitinde esas olarak yabancı metallerin Türk pazarlarında kolayca sürülmesi gayesi gözönünde tutuluyordu<sup>57</sup>. Bu durumda Türk yerli malları daha ağır yük altında ve daha güç rekabet şartları içinde bulunuyordu. Osmanlı dış ticaret rejiminde gümrükten gayri tedbir olarak ancak bazı zaman-

53) *ERGİN*: a.g.e., s. 599.

54) *PELİN*: a.g.e., s. 111 vd.

55) *NEUMARK*: a.g.e., s. 59.

56) *PELİN*: a.g.e., s. 114 vd.

57) *NEUMARK*: a.g.e., s. 60.



lar mühim ham maddeler ve bilhassa gıda maddeleri için ihracat yasakları görülmüştür.

Tanzimatla birlikte Osmanlı dış ticaret siyasetinde de büyük değişiklikler oldu. Tanzimata kadar ithalât cemiyette üst tabakanın ihtiyacı olan lüks eşyaya inhisar ediyordu. Zarurî ihtiyaçları ise bilhassa el işçiliği ile çalışan küçük sanatkârlar karşılıyordu. Bu durum Tanzimatta değişikliğe uğramıştır. Tanzimatla birlikte Avrupa'nın makina sanayii mamulâtı memlekete geniş ölçüde girmeye başlamıştı. Zaten kapitülâsyonlar sebeble çok müsait imkânlarla sahibolan yabancı sanayi ile yerli sanayiın rekabet şansı yoktu. Ticaret rejimi ise yapılan ticaret mukaveleleri ile düzenleniyordu. 1838 de Fransa ile yapılan ticaret mukavelesi diğer mukavelelere esas teşkil etmiştir. Bu mukavele ile ithalât gümrükleri artırılmıştır. Fakat buna paralel olarak ihracat resimlerinin de artırılmış olması ve transit eşyadan da gümrük alınması bu artışı fiilen tesirsiz bırakmıştı. Yüksek ihraç resimleri karşısında, eski ihraç yasaklarının kaldırılmış olması da fazla bir şey ifade etmiyordu.

İzah olunan dış ticaret politikasının yerli el sanatlarını ne derece ezdiği çok geç anlaşılmıştır. 1860 dan itibaren bu hatayı tamir gayesiyle büyük devletlerle yeni anlaşmalar imzalanmaya başlandı. İthalât gümrükleri değerinin % 8 ine çıkarılmış ve % 8 olarak tesbit edilen ihracat resimlerinin de 8 sene içinde mütesavi ve otomatik olarak % 1 e indirilmesi kabul edilmiştir. Sözü geçen tedbirler yabancı memleketlerin rekabetine karşı koyabilmek yolunda atılmış müsbet adımlar olmasına rağmen yeterli değildi. Çünkü bir millî sanayi kurabilmek için gerekli sermaye noksandı. Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu yabancı devletlere ekonomik ve siyasal bağılılığı dolayısıyla gümrük politikasını tam bir serbestî içinde uyuyamıyordu. Nitekim, ithalât gümrüklerini yükseltmek teşebbüsleri uzun zaman büyük devletlerce iyi karşılanmamış ve ancak 1905 yılında % 11 e çıkarmak kabil olmuştur.

Birinci Cihan Harbine kadar Osmanlı dış ticaret siyasetinde (ki bir gümrük siyasetinden ibarettir) malî mülâhazalar hâkim olmuş, müstahsilin menfaati gözönünde tutulmamıştır. Bu devrede Osmanlı Devleti tam mânası ile bir ziraat memleketi olarak kalmıştır<sup>58</sup>.

58)—NEUMARK: a.g.e., s. 64.

## 2 — İki Cihan Harbi Arası Devresi.

Osmanlı devletinin siyasi ve iktisadi zaafı, Birinci Cihan Harbine kadar sadece malî mülâhazalardan ibaret olmayan, istihsal imkânlarına göre ayarlanmış gerçek anlamda bir ticaret politikasının tatbikine imkân vermemiştir. Bu mahiyette bir ticaret politikasının tatbikine Birinci Cihan Harbinde kapitülasyonların ilgasından sonra 1916 da mer'iyete konan yeni gümrük tarifesi ile başlanmıştır. Bu tarife ile gümrük resimleri genel olarak yükseltilmiş, memleket ekonomisi için lüzumlu maddelere cüz'î, korunmaya ihtiyaç duyulan maddeler için de yüksek resimler konmuştur<sup>59</sup>. Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti kurulduktan sonra, ilk yıllarda yine 1916 tarifesinin tatbikine devam edilmiştir. Yeni Türkiye Devletinin ticarî rejimi Lozan Muahedesine bağlı olarak yapılan ticaret mukaveleleri ile düzenlenmiştir. Bunlar, Türkiye'nin tam mânası ile mütekabiliyet esasına dayanan ilk ticaret mukaveleleridir. Kapitülasyonların kat'î olarak ilga edilmesi sözü geçen mukavelelere müyesser olmuştur. Yine, Lozan ticaret mukaveleleri ile 1916 gümrük sisteminin yeni fiyat seviyelerine uydurulmuş şeklinin 5 yıl süre için tatbiki kabul edilmiştir. Lozan mukaveleleri, aynı zamanda Türkiye'de az önce konulmuş olan ithalât ve ihracat yasaklarının kaldırılmasını taahhüt ediyordu. Beş yıllık sürenin geçmesi ile 1929 da hazırlanan yeni gümrük tarifesi mer'iyete girmiş ve böylece Türkiye'nin tam muhtar ve şuurlu ticaret siyaseti devri açılmıştır. Bu yeni tarife tekniği ve özü itibariyle mühim bir ilerlemeyi ifade ediyordu. Nitekim esas itibariyle ağırlık gümrüğü sistemini benimseyen tarife aynı zamanda mütefavit yani maddelere göre farklı nisbetlerde tanzim edilmiştir<sup>60</sup>. Türkiye bu gümrük tarifesine istinaden 1929 dan sonra, umumiyetle en ziyade müsaadeye mazhar millet kaydını ihtiva eden birçok ticaret mukavelesi imzalamıştır.

1929 dan itibaren dış ticaret siyasetinin diğer müessir bir tedbiri olarak döviz kontrollerini görüyoruz. 1930 tarih ve 1567 sayılı *Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanununun* verdiği yetkilerle hükûmet iç ve dış ticarete istediği gibi müdahale etmek imkânını bulmuştur. 1929 iktisadi buhranının tesirlerini önlemek gayesi ile bir fevkalâde hal kanunu olarak 3 yıl gibi geçici bir süre için çıkarılan bu kanun, sonraları tâdillere uğramış ve her seferinde mer'iyet süresi uzatılmıştır. Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu

59) NEUMARK: a.g.e., s. 237.

60) NEUMARK: a.g.e., s. 238.

hükûmete döviz mevzuatını ve dış ticareti kararnamelerle düzenlemek hususunda fevkalâde geniş bir takdir hakkı tanıyordu. Döviz kontrollerinin ihdasında sırf para siyasetine ait düşüncelerden başka tediye bilânçosundaki müvazenesizliği önlemek gayesi de âmil olmuştur. Bu kontroller aynı zamanda dış ticareti arzu edilen yöne kanalize etmeğe yarayan munzam bir vasıta olmuştur. Bütün dünyaya memleketlerinde olduğu gibi Türkiye'de de himaye gümrükleri konulmuş, ihracatın teşvikine ve ithalâtın tahdidine çalışılmıştır. Nitekim çeşitli tedbirlerle ithalât ve ihracatı tanzime çalışan hükûmete, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunundan sonra yine 1930 yılında 1705 sayılı «*Ticarette Tağşişin Men'i ve İhracatın Mürakabe ve Korunması*» adlı kanunla (bu kanun daha sonra 1936 da çıkan 3018 sayılı ek kanunla tamamlanmıştır.) ihracatın miktar ve kalite olarak artırılması ve teşkilâtlandırılması görevi verilmiştir<sup>61</sup>. Bu kanun gereğince ihraç mallarımızın kalite kontrollerini yapmak için *Standardizasyon Enstitüsü* kurulacaktır. Bu gayeyi gerçekleştirmek için Ticaret Bakanlığında ihracatın genel organizasyonu ile görevli Teşkilâtlandırma Umum Müdürlüğü tesis olunmuş, ihracatçılık ruhsatname şartına bağlanmış ve 3018 sayılı kanun hükümlerine göre İhracatçı Birlikleri tesis olunmuştur<sup>62</sup>.

Dünya iktisadî buhranı ile başlayan himayecilik ceryanının tesirleri Türkiye'de buhrandan sonra da devam etmiştir. 1937 yılında Türk Anayasasına «*Devletçilik*» umdesinin konulması bunun prensipleşmiş delilidir. Bu ceryanın bir sonucu olarak gümrük resimlerinin artırılmasından başka kontenjan usulüne de başvurulmuştur. Maamafih 1937 den itibaren Türkiye'de ithalâtı teşvik hususunda tedbirler alındığını da görüyoruz. Nitekim 2/7005 sayılı kararname muayyen emtianın ithalâtını kolaylaştıran hükümler koymuştur. Buna, İkinci Cihan Harbi arefesinde bilhassa zarurî maddelere duyulan ihtiyaç sebep olmuştur. 1937 yılında Türkiye'nin ithal mallarını 5 listede toplıyan ilk Genel İthalât Rejimi mer'iyete girmiştir. Bu rejim 1938 de 2/8099 sayılı yeni Genel İthalât Rejimi Kararnamesi ile değişmiştir. Yeni kararnamenin, gümrük resimlerinde bazı azaltma ve artırmalar yaptığını, kontenjanları da şeklen kaldırdığını görüyoruz.

61) AKMANLAR, Kenan: Dünya Muvacehesinde Türkiyenin Dış Ticareti, İkt. Yür., 1944, sayı: 113, s. 5 vd.

62) SUVLA: a.g.e., s. 161.

İki cihan harbi arasında Türkiye dış ticaret siyasetinin mühim bir prensibi de «malımızı alanın malını almak» yani mütekabilyet prensibidir. Bu devrede tatbikine çalışılan himaye sisteminin gayesi, millî bir endüstrinin kurulması idi<sup>63</sup>.

### 3 — İkinci Cihan Harbi Sonrası.

#### a) Harb Devresi :

Türkiye İkinci Cihan Harbine girmemiş olmasına rağmen bütün dünya milletleri gibi harbin ekonomik neticelerinden masun kalamamıştır. Harb sırasında Türkiye'de mahsul durumuna göre, ihracat yasakları konmuş veya kaldırılmış, lisansa tâbi emtiada devamlı surette değişiklik yapılmıştır. İkinci Cihan Harbi dışında Türkiye'nin dış ticaret siyasetinin ana hatları şöyle özetlenebilir:<sup>64</sup>

- aa) Ziraî mahsulleri korumak ve iç piyasada yabancı rekabete maruz kalmalarını önlemek,
- bb) Millî sanayii korumak,
- cc) Ziraî mahsullerimizin dış piyasada sürümünü sağlamak ve ziraî mamullerle lüzumlu ham maddelerin ithalini temin etmek,
- dd) Paranın istikrarını korumak ve dış ticaret bilânçosunu denkleştirmek.

İkinci Cihan Harbi başlarında ihracat mallarımıza rağbet geniş ölçüde artmış fakat ithalât da o derece güçleşmişti. Harb içinde bilâkis ithalâtı teşvik ve ihracatı tahdit edici tedbirler alındığını görüyoruz. 1941 yılında ısdar olunan 2/15843 sayılı kararname ile bu esasları gerçekleştirecek bir sistem kurulmuştur. Memleketteki gıda maddeleri stokunu korumak için ihracat yasakları ve lisansları 1942 de daha da genişletilmiştir. İhracat kontenjanlarının ihracatçılara tevzii ile ihracatçı birlikleri görevlendirilmişti. İthalâtçı Birlikleri, harb dolayısıyla ithalât imkânları azaldığından ithal mallarının cins, kalite ve fiyatlarının tesbiti ve bu malların memlekette tevziini organize etmek üzere Millî Korunma Kanunu hükümlerine göre teşkil edilmiş ve harb sonunda lâğvedilmişti<sup>65</sup>.

63) NEUMARK: a.g.e., s. 247.

64) SUVLA: a.g.e., s. 164.

65) SUVLA: a.g.e., s. 166.

b) *Harb Sonrası Devresi* :

Türkiye, İkinci Cihan Harbine girmediği için harbin iktisadî yıkıntısını doğrudan doğruya hissetmemiş, hatta aldığı tedbirler sayesinde emtia stokları yapmak bile kabil olmuştu. Hemen harb sonrasında, 1946 da ihracatımızın ithalâta nazaran artmış olduğunu görüyoruz<sup>66</sup>. Yine 1946 yılında bir tebliğ ile (RG. 19.5.1946) tediye sistemimize büyük ferahlık getiren üçlü takas sistemi kabul edilmiştir<sup>67</sup>.

Harb sonrasında ilk yıllarında yine himayecilik hâkimdi. Bu devrede görülen fiyat, cins ve kalite kontrolleri ile ithal mallarının liste ile tesbiti ve önceden izin alma usulü, himayeci temayülün icabı olan tedbirlerdir<sup>68</sup>.

Harb sonu Türkiye'sinde liberasyona gidişin en mühim adımı 1946 yılının 7 eylülünde alınan kararlarla atılmıştır. 7 Eylül kararları ile döviz fiyatları % 50 artırılmış, aynı zamanda ithalât ve ihracat üzerindeki tahditler, fiyat ve döviz kontrolleri azaltılmıştır<sup>69</sup>. Daha liberal bir sisteme gidilmesinde 1946 yılında çok partili rejime geçilmesinin rolü büyüktür. Yine bu devrede liberalist temayül-lerin bir sonucu olarak yabancı sermayenin memlekete girmesine izin verilmiştir<sup>70</sup>.

1950 yılında başa geçen Demokrat Parti iktidarının ekonomik siyaseti liberalizm idi. Müdahaleciliğin faydasına inanmayan iktidar, daha seçim devresinde ithalâtın kolaylaştırılacağını vaatmişti. Buna rağmen dış ticaret kontrollerinin önemli bir nisbette kaldırıldığı söylenemez. Nitekim hükümet, Avrupa İktisadî İşbirliği çerçevesi içinde yapılan anlaşmaya göre, % 60 nisbetinde libere edilmesi gereken ithalât üzerinde müessir olamamaktan endişe ediyordu. Sözü geçen anlaşmaya göre mecburî ihraç lisansları kalkacak, ancak sayılan bazı maddeler (krom, tütün gibi) bundan hariç kalacaktır (Balık, kuru yemiş ve sigara gibi mallar için de «ihracat imkânı zayıf maddeler» listesi yapılarak karşılıkları döviz olarak

66) YAZMAN, *Aslan Tufan*: Dış Ticaretimizin Yöneldiği İstikamet, İkt. Yür., 1947, sayı: 171, s. 3 vd.

67) SOMUNCUOĞLU, *Server*: İthalât Rejimimizde Bir Yenilik, İkt. Yür., 1946, sayı: 154, s. 2.

68) OZANSOY, *Munis Faik*: Dış Ticaret Meseleleri, T. İkt. M., 1952, sayı: 52, s. 23.

69) AKDAĞ: a.g.m., s. 157.

70) HAMİZRAH: Türkiye'nin İktisat Siyasetinde Yeni Gelişmeler, (Terc. E. TANYAL), Mal. Bül., 1951, sayı: 19, s. 2.

hükümetin mürakabesi altında kalmak şartı ile, serbest olacaktır.)<sup>71</sup>. Zaten, Türkiye'nin Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtına girmesi bir kısım sanayici tarafından hoş karşılanmamıştı. İhracatımız serbest ithalâtı karşılayacak seviyede olmadığı için Avrupa Tediye Birliğindeki hesabımız açık vermeğe mahkûmdu<sup>72</sup>.

Türkiye GATT teşkilâtına âza bulunmaktadır. Mukavelenin imzası sırasında Türkiye'de spesifik gümrük resimleri cari olduğu için, yeni bir kanunla gümrük vergileri *ad valorem* hale getirilip sisteme uydurulmağa çalışılmıştır. Buna rağmen Türkiye'nin gümrük resimlerinin GATT a tamamen uygun olduğu söylenemez. Zira, *hazine hissesi, koordinasyon primleri, ve tevzin fonu* gibi aynen gümrük resimlerini andıran ve hukukî karakteri münakaşa götürebilen tekâlif çeşitlerinin zaman zaman görülmesi, birçok mallarda GATT esaslarına aykırı tatbikata konu olmaktadır<sup>73</sup>.

Türkiye aynı zamanda EPU ya da azadır, ama bu teşkilâtın takip ettiği dış ticaret tahditlerinin kaldırılması prensibini lâıyıkıyla uyguluyamamıştır. İç fiyatların yüksek ve dış tediye bilânçosunun açık olması dış ticaret serbestisinin yine takyid edilmesini zaruri kılmıştır<sup>74</sup>.

Tatbikine çalışılan liberal sistem 1950 - 1952 haziranı arasında iyi işlemiştir. Kore harbi konjonktörünün ihracatta yarattığı ferahlığa dış yardımlar da eklenince döviz sıkıntısı kalmamıştı. Bu şartlar altında zaten pek cüz'î olan dış ticaret açığını kapatmak güç olmuyordu. 1952 de Kore Harbi sona ermiş buna karşılık dış yardımların miktarında bir artış olmamıştı. 1952 yılından itibaren dış ticaretimizin her yıl gittikçe artan açıklar verdiğini müşahede ediyoruz. Avrupa Tediye Birliğindeki kota da kullanılıp bittiğinden bu şartlar altında liberasyona devam etmek imkânsız görülmüş ve tekrar buhran devirlerine ait tedbirlere başvurulmuştur<sup>75</sup>.

Mevcut ihracat gelirimizin ithalât ihtiyacımızı karşılayacak seviyede olmadığı bir gerçektir<sup>76</sup>. İthal mallarının iç piyasadaki alabildiğine fiyat yükselişlerine mani olunmak gerekiyordu. İşte içinde bulunulan bu iktisadî gerçekler devleti dış ticarete geniş ölçü-

71) *HAMİZRAH*: a.g.m., sayı: 19, s. 5.

72) *SUVLA*: a.g.m., s. 237.

73) *ERGİN*: a.g.e., s. 580.

74) *ERGİN*: a.g.e., s. 587.

75) *ERGİN*: a.g.e., s. 588.

76) *YAŞA, Memduh*: Dış Ticaretimizin İki Mühim Meselesi, Stıy. İ. M., 1954, sayı: 283, s. 227.

de müdahale etmeğe zorlamıştır. 1953 yılında değişen yeni dış ticaret rejiminde bir kısım malların ihracının lisansa tabî tutulmuş olması müdahaleciliğe doğru atılmış yeni bir adımdır<sup>77</sup>. Nihayet 1956 yılında, hükümete buhran devirlerine ait fevkalâde yetkiler veren eski *Millî Korunma Kanunu* tâdil edilerek yeniden tatbik alanına sokulmuştur ki bu hareket iç ticarete en büyük müdahale ve liberalizmden kat'î ayrılıştır<sup>78</sup>.

Dış ticarete uygulanan politika ve içteki enflasyon politikası dış ticarete geniş açıklar yaratıyordu. Nihayet 1958 de devalüasyona gidilmiştir. 4. Ağustos devalüasyonu hukukî anlamda bir devalüasyon olmayıp primlerle gerçekleştirilmiş bir devalüasyondur. Maamafih her iki şeklin de iktisadî tesirleri farksızdır<sup>79</sup>.

1958 den itibaren Türkiye'de hemen her sene değişen dış ticaret rejimi içinde klasik tahdit usullerinden çoğu (ithalât ve ihracat lisansları, kota sistemleri, ihracatta standardizasyon v.s.) uygulanmıştır.

Bugün halen mer'î dış ticaret rejimimizin esasları Beş Yıllık Kalkınma Plânı gözönünde tutularak hazırlanan 31.12.1962 tarih ve 6/1241 sayılı Dış Ticaret Rejimine dair kararnamede yer almaktadır.

*Ihracat* : Türkiye'den yapılacak ihracatın teferruatına müteallik hükümler Maliye Bakanlığının 17 sayılı kararına ilişkin 1 no. lu Tebliğ, (RG., 20.11.1962) ve Dış Ticaret Rejimine dair ihracat yönetmeliği (RG., 4.1.1963) ve Ticaret Bakanlığının Dış Ticaret Sirküleri ile düzenlenmiştir.

Ihracat rejimimizde *premsip serbesti* olduğu halde konan çeşitli istisnalarla (meselâ, bir kısım malların ihracı lisansa bir kısmının tescil beyannamesine tâbi tutularak) bu kaide çok daraltılmıştır. İhraç mallarının fiyat kontrolleri Yönetmeliğin tayin ettiği merciler tarafından satış tescilleri yapılmak suretiyle icra edilir. İhracatın yapılması için satış nevelerine göre süreler tesbit edilmiş olup bu süreler içinde ihracat yapılmazsa lisans ve tescil beyannameleri hükümden düşmektedir. Yönetmelik konsinyasyon ve müşterek he-

77) MÜEZZİNOĞLU, Ziya: Dış Ticaret Rejimi, Mal. Bül., 1953, sayı: 138, s. 5.

78) OKYAR, Osman: İktisat Kanunları ve Kanunî İktisat, Forum, 1956, sayı: 58, s. 9.

79) BULUTOĞLU, Kenan: Devalüasyon ve Fakir Memleketlerin Dış Ticaret Felsefesi, İkt. ve Mal., 1959, sayı: 4, s. 191.

sap suretiyle yapılacak ihracatı özel hükümlerle düzenlemiştir. Mevzuatımız ayrıca *Bedelsiz İhracata* da imkân vermektedir. Geçici İhracat, Geçici İhracata dair Yönetmelik (RG., 21.10.1961 No: 10938) hükümlerine göre yapılır.

*İthalât* : İthalât rejimimizin esasları Dış Ticaret Rejimine Dair İthalât Yönetmeliği (RG., 4.1.1963) ve sözü geçen 1 No: lu tebliğ ile düzenlenmiştir. İthalât yapabilmek için yönetmeliğin tayin ettiği muayyen mercilerden *İthalâtçı Vesikası* almak gerekmektedir. Türkiye'ye ithalât (3) grup üzerinden yapılır. a — Liberasyon, b — Tahsisli İthal Malları, c — Anlaşmalı memleketler kontenjan listeleri.. İthalât formaliteleri ithal malının bu listelerden birinde veya diğerinde olduğuna göre değişmektedir. İthalât bedellerinin ödenmesi usulleri de malın bulunduğu listeye göre farklar arzeder. Özellikle arzedilen ithalât, ezcümle AİD yolu ile yapılacak ithalât ve bedelsiz ithalât ayrı birer yönetmelik ile tanzim edilmişlerdir. Bundan başka, dolu sinema filmleri, matbuia ithalâtı, sanayicilerin yapacağı ithalât, İzmir Enternasyonal Fuarı ile ilgili ithalât, âmme sektörünün yapacağı ithalât, gemi ve motorlu kara nakil vasıtaları ithalâtı ayrı hükümlere tâbi tutulmuştur. 17 sayılı karara ilişkin 1 No: lu tebliğde ithalât bedellerinin ödenmesi düzenlenmiştir. Ödeme usullerini, akreditifli, vesaik mukabili ve mal mukabili olarak ayıran tebliğ herbirine ait ithalât bedellerinin transferini ve hesapların kapatılmasını ayrı hükümlere bağlamıştır. Yine tebliğde geçici ithalât ve geçici olarak yurt dışına çıkarma konuları da düzenlenmiş bulunmatkadır.

Türkiye'de *standardizasyon* konusunda da son yıllarda büyük bir gelişme görülmektedir. Memleketimizde standardizasyon II. Cihan Harbinden sonra çeşitli ihraç mallarına ait normları tesbit eden tüzüklerle temine çalışılmakta idi. Sabun Normları Tüzüğü (7.8.1952 tarih ve 8178 No: lu) Pamuk Kontrolüne Dair Nizamname (5.8.1953 tarih ve 1283 No: lu) bunun örnekleridir. Son yıllarda standardizasyon konusunda daha organize bir faaliyet görülmektedir. 1959 yılında, 1705 sayılı kanun hükümlerine göre iç ve dış ticarî menfaatleri korumak ve emtianın tağşişini men etmek için mallar muayyen sınıf ve nevilere ayrılacak ticarî ve sınaî standartlar tesbit etmek üzere Türk Standartları Tatbikatı hakkında Nizamname (RG., 4.11.1959 No : 10312) kabul edilmiştir. Nihayet, her türlü madde ve mâmuller ile usul ve hizmet standartlarını yapmak gayesiyle 18.11.1960 tarih ve 132 No: lu ka-



nunla tüzel kişiliği haiz ve hususi hukuk hükümlerine göre idare edilmek üzere *Türk Standartları Enstitüsü* (TSE) kurulmuştur. Enstitünün görevi her türlü standartları hazırlamak veya hazırlamak, enstitü bünyesinde veya hariçte hazırlanan standartları tetkik ve uygun bulduğu takdirde *Türk Standardı* olarak kabul etmektir. Yalnız TSE tarafından kabul edilen standartlar Türk Standardı olur. Bu standartlar ihtiyarî olup bakanlar kurulu kararı ile mecburî kılınabilir.

Yine son yıllarda, 118 sayılı kanunla bir *İhracatı Geliştirme Fonu* kurulmuş ve bu fon tarafından finanse edilen, tüzel kişiliği haiz ve hususî hukuk hükümlerine tâbi olan *İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi* (İGEME) (RG., 16.5.1961 No: 10808) tesis edilmiştir.

Ve nihayet 10 Eylül 1963 de imzalanan bir anlaşma ile Türkiye Müşterek Pazar'a dahil olmuştur. Anlaşmaya tekaddüm eden devrede topluluğa iştirak konusunda çeşitli kanaatler belirmişti. Genel olarak bu iştirakin memleketin yeni kurulmakta olan sanayiini, köstekliyeceği ileri sürülmüştür<sup>80</sup>. Maamafih Türkiye'nin iktisadî refahını Müşterek Pazar'a girmekte görenler de vardır. Otuz dokuz maddelik anlaşmanın gayesi, 2. maddesinde «Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini, tümü ile gözönünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticarî ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir» şeklinde ifade edilmiştir. Ve anlaşma bu amaçları gerçekleştirmek için Hazırlık, Geçiş ve Son Dönem olmak üzere üç devre kabul etmiştir. *Hazırlık Dönemi* 5 yıl olup, bu sürede Türkiye, Geçiş ve Son Dönem boyunca kendisine düşecek yükümleri üstlenebilmek için topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirecektir. Süresi 12 yılı geçmiyecek olan *Geçiş Döneminde* Türkiye ve Topluluk, karşılıklı olarak, gümrük birliğinin gerçekleştirilebilmesi ve Türkiye'nin ekonomik politikasının topluluğunkine yaklaştırılması için gayret sarf edeceklerdir. *Son Dönem* gümrük birliğine dayanır ve âkit tarafla-

80) *BULUTOĞLU, Kenan*: a.g.m., Müşterek Pazar ve Biz, s. 44 vd. de Türkiye'nin Müşterek Pazara katılması için gerekli şartlar incelenmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bk. *ÜSTÜNEL, Besim*: Milletlerarası İktisadî Birleşmeler Teorisi, Ankara, 1960, 4. Kısım, Avrupa Müşterek Pazarı ve Türkiye, s. 117 vd. - *AKTAN, Reşat*: Müşterek Pazar Karşısında Türkiye Ziraatı, Ankara, 1960. - *BULUTOĞLU, Kenan*: Müşterek Pazara Katılma İşinin Püf Noktası, Dış Ticaret Açığımız, İkt. F. M., Aralık, 1960, Şubat 1961, cilt: XXII, no. 2.

rın ekonomik politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesini gerektirir. Topluluk üyesi devletlerle Türkiye arasında, ithalâta olduğu gibi ihracatta da gümrük vergileri ve eşit etkili resimlerin ve miktar tahditlerinin, millî istihsale anlaşmanın hedeflerine aykırı bir koruma sağlamayı gözeten her türlü tedbir yasaklanmıştır. Türkiye, Topluluk dışı memleketlerle münasebetlerinde de Topluluğun ortak gümrük tarifesini kabul edecektir. Anlaşmada tarım, işçilerin durumu, ulaşım, mevzuatın ahenkleştirilmesi, kambiyo kurları, yabancı sermaye konuları teferruatı ile düzenlenmiş ve ayrıca bir *Geçici* bir de *Malî Protokol* eklenmiştir<sup>80a</sup>.

### § 3. DIŞ TİCARETE MÜDAHALENİN BAŞLICA USÛLLERİ

Milletlerarası ticarete devlet müdahalesinin tarihin seyri içinde geçirdiği tekâmülü ve bugüne kadar uygulanan metodları gördükten sonra müdahalenin günümüzdeki başlıca usûllerini tetkik edebiliriz. Devletin ticarete müdahalesi kavramından sadece men edici, tahdit koyucu tedbirler anlaşılmamalıdır. Devletler ekonomik bünyeleri icabı dış ticareti teşvik edici bir ticaret politikası da tatbik edebilirler. Bu durumda müsbet yönde bir müdahaleden bahs olunabilir. Fakat normal ve yaygın müdahale tedbirleri tahdit edici vasıf taşıyanlardır.

#### I — DIŞ TİCARETİ TAHDİT EDİCİ TEDBİRLER

Tahdit edici tedbirler, dış ticarete tesir derecelerine göre Mutlak ve Nisbî olarak iki gruba ayrılabilir.

##### 1 — Mutlak Tahditler.

Dış ticarete imkânsızlık yaratan tedbirlerdir. Yani mutlak tahditler söz konusu olduğu zaman, dış ticaret tamamen veya kısmen imkânsız hale gelir. Dış ticaretin tam (total) imkânsızlığı halinde *Tam Mutlak*, kısmen imkânsızlığı halinde ise *Kısmî Mutlak* bir tahditten bahslunour.

##### a) *Tam Mutlak Tahditler* :

Tam mutlak tahdidin misali İthalât ve İhracat Yasakları veya Ambargo'dur<sup>81</sup>.

80a) Fazla bilgi için bk. ÇALIKOĞLU, M. *Asım*: Avrupa Ortak Pazarı ve Türkiye ile Ortaklık Anlaşmasının Tam Metni, İstanbul, 1963, s. 37 vd.

aa) *İhracat Yasakları :*

Merkantilist doktrinin en revaçta tedbiri olan ihracat yasakları liberal ticaret siyaseti devrinde tatbikattan tamamen kalkmıştır. I. Cihan Harbi sırasında yeniden ortaya çıkan ihracat yasakları harb sonunda unutulmağa yüz tutmuşken 1929 iktisadî buhranı ile tekrar canlanmışlardır. Günümüzde pek nâdir olarak rastlanan bu yasakların konusunu merkantilist devrede olduğu gibi *gıda maddeleri* ve bilhassa bazı *ham maddeler* teşkil eder. İhracat yasakları sulh zamanlarının normal tedbirleri olmayıp bunların tatbikinde umumiyetle harb devirlerinin askerî - siyasal saikleri rol oynamaktadır. Fakat bu tedbirin ikinci derecede de olsa diğer bir gayesi ham madde işliyen yerli sanayiinin korunmasıdır. Yine muayyen metallerde inhisarcı durumda bulunan memleketlerin (meselâ, devekuşu tüyünde, Avustralya) o mahsûllerin kaynağı olan maddeler için (devekuşu ve yumurtası) ihracat yasakları koyarak inhisarcı durumlarının idamesine çalıştıkları görülmektedir.

ab) *İthalât Yasakları :*

Liberalist devirde ortadan kalkmış olan ithalât yasakları yeni merkantilizmin müessir bir vasıtası olarak tekrar görülmektedir. İthalât yasaklarında ticaret siyasetine ait tedbirlerden gayri bazı düşünceler de (meselâ, sıhhi mülâhazalar) rol oynayabilir<sup>81</sup>. Ticaret siyasetinde ithalât yasakları, yabancı memleketlerin rekabetine tamamen mani olmak ve bilhassa lüzumsuz veya lüks mahiyetteki eşyanın ithalini, ticaret veya para siyasetine ait düşüncelerle durdurmak gayesini güder<sup>82</sup>. İthalât yasakları mutlak olarak sanayi mallarına, istisnaen de ziraî mahsûllere konur. Son yıllarda millî bir sanayi kurmak gayesini güden ziraat ülkelerinde, ithalât yasakları bilhassa önem kazanmıştır.

b) *Kısmî Mutlak Tahditler :*

Kısmî Mutlak Tahditler konulmuş oldukları emtiyanın ticaretini tamamen imkânsız hale getirmezler, sadece bir limit bir plafon çizerler. İşte bu limitin üstünde ticaret tamamen menedilmiştir. Bu gruba giren tedbirler *Kontenjan* ve *Döviz Tahditleri*dir.

81) BOULET, P.: Cours de Legislation et de Reglementation Douanière, 3. éd., 1938, Poitiers, s. 82 vd. - KUYUCAK: a.g.e., s. 501. - ERGİN: a.g.e., s. 543. - SUVLA: a.g.e., s. 93. - TRUCHY: a.g.e., cilt: II, s. 16.

82) NEUMARK: a.g.e., s. 89. - ERGİN: a.g.e., s. 544.

83) TRUCHY: a.g.e., cilt: II, s. 17.

84) NEUMARK: a.g.e., s. 90.

ba) *Kontenjan veya Kota Sistemi*<sup>85)</sup> :

Günümüzün miktarla ilgili ithalât tahditleri siyasetinin en önemli vasıtası kontenjanlardır. Kontenjanların tatbikine bilhassa 1930 buhranından sonra başlanmıştır.

Gerçek anlamda kısmî mutlak ithalât manii olarak *Kontenjanlar* ile *Gümrük Kontenjanlarının* ayrılması gerekir. Gümrük kontenjanları, gümrük resimlerinin farklı (mütefavit) şekilde tesbit edildiği hallerden biridir. Gerçek kontenjanların aksine gümrük kontenjanları mutlak bir ithalât manii değildir. Âzami bir miktar tayin edilmiş ve bu had doluncaya kadar ithalât cüz'î bir gümrük resmine tabi tutulmuştur. Gümrük kontenjanının aşılması halinde ithalât memnu değildir, sadece daha yüksek bir gümrük resmi tatbik olunmaktadır. Halbuki asıl ithalât kontenjanları ithalât yasağının bir miktarla mahdut olan şeklidir. Yani tam bir ithalât yasağı ile alelade bir gümrük himayesi arasında mutavassıt bir hal suretini ifade eder. Kontenjanlarla ticaret siyasetinde takip edilen gaye ithalâtı bir noktada durdurmaaktır. Gümrük himayesinin yalnız başına yeterli görülmiyerek kontenjanla birleştirilmesinin sebebi şudur : Buhran zamanlarında görüldüğü gibi fiyatların kuvvetle düşmesi halinde yüksek gümrük resimleri bile iç piyasadaki fiyatların muayyen bir seviyede tutulmasını temin edemez. Çünkü gümrükler iç piyasa ile cihan piyasası arasındaki bağlantıyı güçleştirmekle beraber tamamen kesmezler. Bu sebeple, yalnız gümrük himayesi halinde ithalât miktarı daima memleket içindeki ve dışındaki nisbî fiyat hareketleri ile tâyin edilir. Kontenjanla ise, ithalât miktarla tahdit edilerek, iç fiyatların daha çok düşmesi önlenmeğe çalışılır<sup>86)</sup>.

Kontenjanlar bir yönden, *Gizli* ve *Açık* olarak ikiye ayrılırlar. *Gizli Kontenjan* yalnız idare tarafından bilinir, *Açık Kontenjan* ise umumen ilân edilmiştir.

Başka bir kritere göre kontenjanlar *Global* ve *Mevzii* Kontenjanlar şeklinde tasnif olunur. *Global kontenjanda*, muayyen zamandaki muayyen bir metaa ait ithalât yekûnu mense nazarı itibare alınmaksızın kontenjana tâbi tutulur. Meselâ, 1962 yılında bisiklet ithalâtı 1000 adetle tahdit edilmişse, bundan hangi memleketin mü-

85) *BOULET*: a.g.e., s. 92 vd. - *NEUMARK*: a.g.e., s. 90. - *KUYUCAK*: a.g.e., s. 500, 538. - *NOGARO, Bertrand*: *Eléments D'Economie Politique*, 4. éd., Paris, 1936, s. 217. - *SUVLA*: a.g.e., s. 93. - *PELİN*: a.g.m., s. 55 vd.

86) *NEUMARK*: a.g.e., s. 91.

teessir olacağı tesadüfe bağlıdır. Tatbikatta *Mevzii Kontenjan sisteminde* daha az rastlanır. Bu sistemde umumî bir kontenjan vücade getirilerek ithalât ile ilgili bulunan her memlekete muayyen hususî bir kontenjan tahsis edilir. Mevzii Kontenjan sisteminde en mühim mesele bilhassa en ziyade müsaadeye mazhar millet kaydını ihlâl etmeden kontenjanın muhtelif memleketlere nasıl taksim edileceği problemidir. Pratikte en çok görülen taksim şekilleri; a) Umumî kontenjanın tesbiti sırasında aynı zamanda memleketlere de taksim etmek, b) Memleketlerle ayrı ayrı müzakerelerde bulunarak tesbittir. Bilhassa en ziyade müsaadeye mazhar millet kaydının muhafazası için umumiyetle memleketlere kontenjandan yüzde nisbe-tiyle bazı hisseler tahsis edilir<sup>87</sup>.

İthalât kontenjanının tamamen müessir olabilmesi için diğer bazı tedbirlerle desteklenmesi gerekir ki bunlardan en mühimi ithalâtçılara verilen *İthalât Lisanslarıdır*<sup>88</sup>.

Diğer bir problem de kontenjanın ithalâtçılara nasıl tevzi edileceği meselesidir. Umumiyetle her ithalâtçının önceki ithalât miktarı esas alınır ve buna göre nisbî bir tahsis yapılır.

Kontenjan veya kota sisteminin sağladığı faydalar şunlardır<sup>89</sup> :

a) Yerli müstahsiller her maldan ne kadar ithal edileceğini bildikleri için istihallerini ona göre ayarlarlar, b) Gümrük resimlerini artırmak için kanun lâzımdır, halbuki kota idarî kararlarla tesbit olunur. Bu yüzden kolay ve seyyaldır c) Müstehlikler kota usulüne gümrük resimleri kadar itiraz etmezler, d) Kontenjan sistemi başka memleketlerle ticarî müzakereler yapılırken pazarlık kudretini artırır, e) Muayyen memleketlere karşı gümrük resimlerini tesbit etmiş olan bir memleket kota sistemi ile himayeyi artırabilir, f) En ziyade müsaadeye mazhar millet kaydı kota sistemi için söz konusu değildir. Kotaların muhtelif memleketlere keyfî olarak dağıtılması kaabildir.

Sistemin mahzur'ları ise şunlardır<sup>90</sup> :

a) Kontenjan sistemi idare mekanizmasına büyük kudret verir ve suiistimallere yol açabilir, b) İthalâtı tahdit ettiğine göre devleti o miktarda gümrük resminden mahrum eder, c) Kota sistemi

87) NEUMARK: a.g.e., s. 93.

88) Bk. § 3, I, 2, b.

89) KUYUCAK: a.g.e., s. 539.

90) KUYUCAK: a.g.e., s. 540.

tahdide tâbi tutulan maddeler yönünden bir memleketi dünya piyasasından tecrit etmiş olur. Sabit bir gümrük resmi mevcut olduğu zaman bir maddenin istihsal maliyetindeki düşüş dolayısıyla ithalât artar ve iç fiyatlar düşer. Fakat kota sisteminde bilhassa miktar üzerinden tahditte bu olamaz. Kota sisteminde bir malın dış piyasalarda fiyatı düştüğü halde içte yükselebilir, d) Kota sistemi mîsillemeye sebep olur ve sonuçta dünya ticareti daralır.

bb) *Döviz Tahditleri :*

İthal mallarının bedelinin ödenmesi için gerekli vasıta (döviz) tahdit edilmek suretiyle de ithalât imkânlarının bilvasıta sınırlandırılması kaabil olmaktadır. Döviz tahditleri 1929 dünya iktisadî buhranı sırasında tatbik edilmeğe başlanmış ve II. Cihan Harbinde genellikle uygulanmıştır<sup>91</sup>. Zamanımızda döviz tahditleri çok revaç gören bir tedbirdir. Milletlerarası altın ve döviz hareketlerinin tamamiyle serbest bulundurulmasını gerektiren eski altın para sisteminin ortadan kalkması ile dünya devletleri para üzerinde birtakım sun'î ameliyelere ve tesirlere girişmişler ve bu meyanda bir tedbir olarak döviz tahditlerine başvurmuşlardır. Döviz tahditleri aslında tediye muvazenesini temin için başvurulmuş bir para siyaseti tedbidir<sup>92</sup>. Ticaret siyasetindeki önemi şu hususta kendisini gösterir : Döviz tahditlerinin varlığı halinde herhangi bir meta için gümrük muafiyeti dahi başlı başına ithalât imkânını sağlayamaz. Çünkü ithalât ödeme hususunda yabancı tediye vasıtaları için izin alınmasına bağlıdır<sup>93</sup>. Dövizlerin maddelere göre taksiminde «ulus ekonomisi için ve dolayısıyla mübrem olup olmadıkları» gözönünde tutulur.

Döviz tahditleri, ithalâtı kontenjana nisbetle daha çok tahdit etmektedir. Çünkü kontenjan henüz dolmamış olsa bile döviz makamı ithal bedeli karşılığı döviz için müsaade etmezse ithalât imkânı kalmaz. Döviz tahditlerinin tahsisteki uzun formaliteleri de gözönünde tutulursa, şahsî teşebbüsü ve ticaret serbestisini bir hayli tahdit ettiği söylenebilir.

## 2 — Nisbî Tahditler.

Milletlerarası mübadeleyi güçleştirmekle beraber imkânsız hale getirmeyen tedbirlerdir. Kısmî Mutlak tahditlerden bu yönden

91) *KUYUCAK*: a.g.e., s. 501.

92) *NEUMARK*: a.g.e., s. 95.

93) *NEUMARK*: a.g.e., s. 96.

ayrılırlar. Bu grupun, tarihi gelişiminde olduğu gibi, zamanımızda da en müessir vasıtasını gümrük resimleri teşkil eder.

a) *Gümrükler* :

Milletlerarası değişim konusu olan mallar devlet hudutlarını geçerken tahsil edilen resimlerdir<sup>94</sup>. Modern manası ile gümrükler *haricî gümrüklerdir*. *Dahilî gümrükler* zamanımızda kalkmıştır. Gümrüklerin diğer bir nevi de, zamanımızda hemen hemen kalkmış olan yabancı metallerin bir devlet sahasından geçişleri dolayısıyla alınan *Transit Gümrükleridir*. Devlet hudutlarında tahsil edilen haricî gümrükler yabancı emtianın millî ekonomi sahasına girişlerinde yahut da yerli emtianın devlet hudutlarından çıkışında alınabilir ki birinci halde *İthalât gümrüğü* ikinci halde de *İhracat Gümrüğü* adını alır<sup>95</sup>. Bugün bütün dünya milletleri gibi bizde de ihracat gümrükleri kalmamıştır; bu sebeple gümrükten bahsolununca ithalât gümrükleri anlaşılır<sup>96</sup>.

Gümrük resimlerinin konması ile iki gaye takip olunabilir. Gümrük resmi hazineye gelir sağlamayı hedef tutuyorsa bunlara «*Mâlî Gümrükler*»<sup>97</sup>, gelir sağlamak asıl gaye olarak gözönünde tutulmuyor ikinci derecede kalıyorsa bunlara da «*Himâye Gümrükleri*» adı verilir. Himaye gümrüklerinin gayesi ithalât eşyasının maliyet masraflarını memleket içinde sürümünü güçleştirecek derecede artırmaktır<sup>98</sup>. Himaye gümrüklerini de hedef ve fonksiyonlarına göre iki gruba ayırmak kabildir; Esas fikirleri *Friedrich List* tarafından yayılmış olan *Terbiyevî Gümrüklerin* gayesi, henüz kurulmakta olan veya gelişim halinde bulunan millî istihsal branşlarını, tarih itibariyle öne geçmiş olan memleketlerin istihsaline karşı *geçici şekilde* korumaktır. Korunan millî istihsal dalının gelişebilmesi için tabii şartlar mevcut olunca, yani bir süre sonra himayeye

94) *DİKMEN, Orhan*: Maliye Dersleri, İstanbul, 1960, s. 22. - *DOBRESBERGER, J.*: Ekonomi Siyaseti, cilt: II, (Terc. *HAHİL İLTEBER*), İstanbul, 1943, s. 43 vd. - *STRİGL, Richard*: L'Introduction aux Principes Fondamentaux de L'Economie Politique, Paris, 1939, s. 224 vd. - *BOULET*: a.g.e., s. 3 vd. - *ERGİN*: a.g.e., s. 534 vd. - *PELİN*: a.g.e., s. 128 vd. Gümrük Resimlerinin bilhassa ekonomik tesirleri için bk. *MANOILESCO, Mihail*: Théorie du Protectionisme et de L'echange International, Paris, 1929, s. 190 vd. - *CASSEL*, a.g.e., cilt: II, s. 413 vd.

95) *ERGİN*: a.g.e., s. 534.

96) *SUVLA*: a.g.e., s. 89.

97) *ERGİN*: a.g.e., s. 535.

98) *ERGİN*: a.g.e., s. 536. - *NEUMARK*: a.g.e., s. 70.

son verilecektir. Bu şartlar gerçekleştikten sonra millî istihsalin yabancı ekonomilerin rekabetine tahammül edebilecek seviyeye geldiği farz olunmaktadır. *Idame Gümrükleri* ise devamlı olup, millî istihsal branşlarını, yabancı memleketlerin muayyen bir sahada rekabet üstünlüğünü telâfi edebilecek şekilde korumak gayesini güderler<sup>99</sup>.

Dış ticaret siyasetinde gümrük silâhının kullanıldığı şekil ve tesirlere göre yeni tasnifler görülür. Bunlar :

aa) *Daimî Gümrük Resimleri :*

*Manii (Prohibitif) Gümrükler*, Daimî gümrük resimlerinin başlıca misalini teşkil ederler. Hadleri çok yüksek olduğundan emtia'nın ithalini güçleştirmekle kalmıyarak, tamamen imkânsız hale getirirler. Meselâ otomobil yapan bir memleket yerli otomobil fiyatının birkaç misli gümrük resmi koyarsa sonuçları fiilen bir ithal yasasına muadil olur. Manii gümrükler mahiyet ve fonksiyonları icabı devamlı olarak tatbik olunurlar<sup>100</sup>.

ab) *Geçici Gümrük Resimleri :*

Muayyen bir gayeyi gerçekleştirmek için konulduklarından, bu gayeye varılınca sona ererler. Fakat istenen muayyen sonuca erişinceye kadar anormal seviyede tutulurlar.

aba) *Mücadele Gümrükleri :*

Bir memleket malları yüksek gümrüğe tâbi tutularak, o memleket, beri tarafın ithalâtının zarara uğratan tedbirleri terketmeğe zorlanır. Bu gibi hareketlerin meşruluğu liberalistler tarafından dahi teslim olunmuştur. (Meselâ Smith)<sup>101</sup>.

abb) *Dâfi Gümrükler :*

Mücadele gümrüklerinden farkı muayyen bir memlekete karşı olmayıp, hususî bazı sebepler dolayısıyla fevkalâde ucuz ve çok miktarda istihsal imkânına sahip olan bütün memleketlere karşı alınmış bir tedbir olmasıdır. Vazifesi o memleketin fevkalâde rekabet imkânlarını bertaraf etmek olduğu için ancak fevkalâde vaziyetlerin devamı süresince uygulanır. Dâfi gümrüklere misal, enflasyon memleketlerinin ithalâtına karşı kambiyo farklarını gidermek gayesiyle konan gümrüklerdir<sup>102</sup>.

99) NEUMARK: a.g.e., s. 71 vd.

100) NEUMARK: a.g.e., s. 74.

101) NEUMARK: a.g.e., s. 75.

102) NEUMARK: a.g.e., s. 75.



abc) *Pazarlık Gümrükleri :*

Geçici olarak konan aşırı yüksek gümrüklerden, Pazarlık Gümrüklerinde ötedenberi o resimleri ilerde hafifletmek gayesi hakimdir, fakat bu indirim ticaret mukavelelerinin müzakereleri sırasında yabancı devletlerin mukabil vaadlerde bulunmalarına bağlıdır. Yani indirim bir pazarlık, bir tâviz sonucunda yapılacaktır.

abd) *Buhran Gümrükleri :*

Buhran devrelerinde anormal fiyat düşüşlerinin millî ekonomi üzerindeki tesirlerini hafifletmek için konur. Buhran devresi sona erince kaldırılır.

abe) *Mütefavit (Farklı) Gümrük Resimleri :*

Normal olarak ticaret mukaveleleri ile aynı vaadlerde bulunan bütün memleketlerin malları gümrük resmi yönünden eşit muameleye tâbi tutulur. Mütefavit gümrüklerle bazı memleketlerden yapılan ithalât diğer memleketlerden yapılan ithalâta nazaran daha iyi veya daha kötü duruma getirilmek gayesi güdülür. Meselâ, aralarında ticaret mukavelesi bulunan bir memleket veya gümrük ittihadına dahil bir memleketin veya müstemlekelerin ithalâtı avantajlı duruma getirilmek istenebilir. Aralarında gümrük mücadelesi bulunan memleketlerin ithalâtının kötü duruma düşürülmek istendiği görülür. İşte bu gayeyi gerçekleştirmek için de gümrük resimleri mütefavit, farklı şekilde tesbit olunur. Bu farklı tesbit âmeliyesi ekseriya açıktan açığa değil de kapalı bir tarzda yapılır. Meselâ, yeni gümrük tarifesinde gümrüğe tâbi eşya, ithalâtını baltalamak istediğimiz ülkenin mallarını içine alacak şekilde tarif olunur<sup>103</sup>.

b) *İthal ve İhraç Lisansları :*

Genel olarak ithalât ve istisnaen de ihracat için söz konusu olan bir tedbirdir. Bu sistemde muayyen mallar hükümetten izin (*lisans*) almadan ithal veya ihraç olunamaz. Verilen lisanslar ithalât yapmak hakkını haiz olan şahısların adedini tahdit eder. İthalât ve ihracatın lisansa tâbi tutulmasındaki gaye ithalâtı azaltmak ve dış ödemeler muvazenesini tesis etmektir<sup>104</sup>. Lisans sistemi 1929 iktisadî buhranından sonra ortaya çıkmıştır ve bilhassa II. Cihan Harbi içinde her memleket dahili ihtiyaçlarını gözönünde tutarak, muayyen maddelerin ihracatını tamamen menetmiş veya lisansa tâbi tutmuş-

103) NEUMARK: a.g.e., s. 77.

104) KUYUCAK: a.g.e., s. 501.

tur. Zamanımızda ithalât lisansları gerekli döviz izni ile birlikte verilmektedir.

c) *Kullanma ve Katma Mecburiyeti :*

Muayyen mahsullerin istihsalinde yerli ham veya yarı mamûl maddelerin muayyen yüzde nisbetlerinde kullanılması mecburiyeti millî ekonominin himayesi gayesiyle konan bir tedbirdir. Bir kullanma ve katma mecburiyeti mevcut olunca memleket içinde kullanılması ve dolayısıyla ithali kabil olan yabancı malların miktarı (vasıtalı ve otomatik şekilde) tahdit edilmiş olur. Bunun en güzel örneği çeşitli Avrupa devletlerinin zaman zaman uygulamış oldukları un istihsalinde öğütme mecburiyeti şeklinde görülmüştür<sup>105</sup>. Kullanma ve katma mecburiyeti kontenjana benzer bir tesir husule getirirse de kanaatımızca mutlak değil nisbî bir tahdittir. Çünkü ithalâtı hukukî değil fiilî bir miktarla tahdit eder.

d) *Standardizasyon :*

İhraç mallarının kalitelerini ıslah etmek ve mümkün olduğu kadar alıcıların arzu ve ihtiyaçlarına uygun bir hale getirmek için alınan tedbirler de ihracatı tahdit edici bir rol oynar<sup>106</sup>. Çünkü cihan piyasasında ancak muayyen kalitedeki mallar alıcı bulabilir<sup>107</sup>. Standardizasyon ihraç mallarında muayyen bir kalite aranması demektir. Standardizasyon usulü cari ise, ihraç mallarının aynı evsafı haiz yani homojen olması ve ancak bu şartların yerine getirildiğinin yetkili mercilerden alınacak belgelerle tevsik olunması şartı ile ihracata izin verilebilir.

## II — DIŞ TİCARETİ TEŞVİK EDİCİ TEDBİRLER

Dış ticaret siyasetinin daraltıcı mahiyetteki tedbirleri bilhassa ithalâta münhasırdır. Tediye muvazenesini kurabilmek için, ithalâtın daraltılması ve ihracatın artırılması gerektiğinden (pek nadir görülen ihracat yasakları istisna edilirse) ihracat rejiminde mümkün mertebe teşvik edici tedbirlere rastlanmaktadır.

105) *NEUMARK*: a.g.e., s. 92.

106) Maamafih, standardizasyon başka bir açıdan da ihracatı teşvik edici bir tedbirdir. Zira dış piyasa yönünden alıcıların arzularına göre mal almaları ve buna göre iyi fiyat teklif etmeleri sonucunu doğurur. Bk. *NEUMARK*: a.g.e., s. 105.

107) *DOBRESBERGER*: a.g.e., cilt: I., İstanbul, 1940, s. 76.

## 1 — Prim Sistemi<sup>108</sup>.

Prim, resmî makamlar veya iktisadî teşekküllerin müstahsili, ithalâtçıyı veya ihracatçıyı teşvik ve himaye maksadıyla ödedikleri bir nevi ikramiyedir. İthalâtçıya prim ödenmesi istisnaî olarak rastlanan bir vaziyettir. İthalâta prim verilmesine vesile teşkil eden başlıca hadise kıtlık senelerinde beliren iâşe sıkıntılarıdır<sup>109</sup>. Fakat dış ticarete prim sistemine daha ziyade, ihracatı canlandırılmak gayesiyle başvurulmaktadır. İhracata prim ödenmesinin gayesi, muayyen millî mahsullerin cihan pazarlarında rekabet kabiliyetini çoğaltmaktır. Diğer bir söyleyişle, normal rekabet şartları memleketten ihraç edilemeyecek kadar zayıf olan bir mal devletin prim şeklinde yapacağı yardımla iktisaden ihraç edilebilir hale gelecektir<sup>110</sup>.

Prim, yabancı müstahsile karşı yerli müstahsili korumak yönünden gümrük resimlerine benzerse de, gümrük resmî devlete gelir sağladığı halde prim hazineye bir yük teşkil eder<sup>111</sup>.

İhracat primleri *Açık* veya *Kapalı* olabilir. *Kapalı ihracat primlerinde* şeklen sadece vergiler ve gümrük resimleri ihracatçıya prim şeklinde iade edilmekle beraber aslında iade edilen kısmın vergi veya gümrük resmi tutarından fazla olması mümkündür. Kara veya deniz yollarında uygulanan hususî ihracat tarifeleri de birer *Kapalı İhracat Primi* olarak tefsir edilir<sup>112</sup>. *Açık ihracat primleri* ise biraz da teşvik gayesi ile önceden ilân ve vaad olunur.

İhracat primleri sisteminin başarısı prim verilen maddeler için ithalât gümrükleri konması şartına bağlıdır. Aksi halde ihraç edilen maddelerin tekrar ithali kârlı olacağı için bu yola başvurulabilir<sup>113</sup>.

Devletin deniz ticaretine prim ödiyerek ihracatı vasıtalı bir şekilde teşvik etmesine de imkân vardır. Dış ticaret mallarının fiyatında navlun masrafı önemli bir maliyet unsuru teşkil eder. Devlet ihraç mallarını kendi millî gemileri ile taşıtabilirse hem döviz tasarrufu sağlamış hem de ihracat fiyatlarının düşmesine zemin ha-

108) TRUCHY: a.g.e., cilt: II., s. 20 vd. - SUVLA: a.g.e., s. 94. - DOBERBERGER: a.g.e., cilt: II., s. 50. - SAY: a.g.e., cilt: I., s. 618.

109) ERGİN: a.g.e., s. 540. - TRUCHY: a.g.e., cilt: II., s. 21.

110) Fazla bilgi için bk.: NEUMARK: a.g.e., s. 100 vd.

111) FOIGNET, René: Manuel Élémentaire D'Economie Politique, 11. éd., Tome: II, Paris, 1932, s. 198. - KÜNG, Emil: Döviz Tahdidatı Kaldırılabilir mi? (Kısaltarak terc.: A. ZARAKOĞLU), AHFD., 1951, cilt: VIII., sayı: 1-2, s. 737.

112) NEUMARK: a.g.e., s. 101.

113) NEUMARK: a.g.e., s. 103.

zırlamış olur. Bu suretle de milletlerarası rekabet piyasasına daha müsait şartlarla mal sevketmiş olacaktır. Bunun gibi delvet, gemi inşaatına<sup>114</sup>, donatımına<sup>115</sup> yardım ederek, taşınan emtia hacmine ve katedilen mesafeye göre prim vermek, zararları tazmin etmek, vergilerden tenzilât yapmak yahut da her yıl muayyen bir ikramiye ödemek suretiyle ihracat şartları üzerinde müsbet tesir yaratabilir.

## 2 — Devalüasyon.

Devalüasyonun yani paranın değerinin düşürülmesinin çeşitli saikleri bulunabilirse de asıl sebep ihracatın teşviki düşüncesidir<sup>117</sup>. Milletlerarası piyasada rekabet halinde bulunan iki ihracatçı memleketten birisi parasını meselâ % 30 oranında düşürürse, ihracat fiyatlarında % 30 tenzilât yapabilmek imkânını kazanmış olacaktır. Parasını istikrar halinde tutan memleket ise rekabete devam hususunda güç durumda kalacaktır. Bunun için devalüasyon bütün devletler tarafından başvurulan bir tedbir oldukça tesirlerini o nisbette kaybetmektedir. Devalüasyonun başarı şartlarının birisi de memleketteki fiyat ve ücretlerin yükselişinin devalüasyon nisbetinde olmamasıdır.

## 3 — İstihbarat, Propoganda, İhracat Kredisi Sigortası.

Bazı memleketlerde ekonomik haberler ajansı devletin de müşterek faaliyet ve yardımı ile çok mükemmel hale getirilmiştir. (Bilhassa A. B. D., İngiltere ve Almanya'da) Büyük ihracat firmaları bu yolla ihracat pazarları hakkında devamlı ve doğru bilgi edinmek imkânına sahip bulunmakta, bilhassa sürüm imkânları, resmî eksiltmeler, ticaret ve döviz siyaseti tedbirleri, konjonktür durumu hususunda bilgi edinebilmektedirler. Bu konuda resmî mecmua ve bültenler yanında hususî mecmualar da faydalı olmaktadır<sup>118</sup>.

Yabancı memleketlerde bulunan resmî ticaret mümessilliklerinin, ticaret odalarının yaptığı propoganda ihracat konusunda önemli rol oynamaktadır.

114) LAUFENBURGER, Henry: L'Intervantion de L'Etat en Matière Economique, Paris, 1939, s. 68 vd.

115) LAUFENBURGER: a.g.e., s. 70.

116) ERGİN: a.g.e., s. 542. - PELİN: a.g.e., s. 149 vd.

117) NEUMARK: a.g.e., s. 103. - BULUTOĞLU: a.g.m., Devalüasyon ve Fakir Memleketlerin Dış Ticaret Felsefesi, s. 192 vd.

118) DOBRESBERGER: a.g.e., cilt: II, s. 51. - NEUMARK: a.g.e., s. 104.

İyi organize edilmiş bir ihracat kredisi sigortası da teşvik tedbirlerinin başında gelir.

#### 4 — Damping.

Damping tâbiri ile muayyen bir meta için iç ve dış piyasalarda fiyatların farklı şekilde tesbiti anlaşılmaktadır<sup>119</sup>. Bu fark dış piyasa lehinde tecelli etmekte yani emtia dış pazarlarda iç piyasadaki fiyatından daha düşük fiyatla satılmaktadır. Diğer bir söyleyişle damping, zararına fiyatlarla veya maliyet fiyatının dúnunda fiyatlarla yapılan ihracatı ifade eder<sup>120</sup>. Bu şartlar altında dampingin başarısı o mal için iç piyasadaki fiyatların yüksek tutulması yani serbest olmayıp inhisar şekli ile çalışması ve aynı mal için ithalât gümrüğü konmasına bağlıdır<sup>121</sup>.

Zararına fiyatlarla ihracatla ise ekseriya işletmenin cari masraflarını korumakla beraber sabit sermayenin faiz ve amortismanına kâfi gelmeyen fiyatlarla ihracat ifade edilir. Uzun zaman değilse bile geçici bir süre için, zararına fiyatlarla ihracat bazen zarurî görülebilir. Öyle ki, aksi halde işletme faaliyetini durdurmak veya azaltmak zorunda kalacaktır.

Damping geçici veya sürekli olabilir. *Geçici dampingde*, o güne kadar diğer ihracatçı memleketler tarafından istismar edilen yabancı pazarları ele geçirmek, eski rakipleri alt etmek veya yenilerinin ortaya çıkmasını önlemek gayesi güdülür. Ancak bu hallerde zararına fiyatlara, mücadelenin gerektirdiği bir silâh olarak, geçici bir süre için katlanılır. *Sürekli dampinglerde* ise, devlet prim vererek desteklemediği takdirde bu fiyatların tatbik olunamayacağı pek tabiidir.

Gerçek manası ile dampinglerin yanında *Sosyal Damping*'ten ve *Kambiyo Dampinginden* bahsedilir. *Kambiyo dampinginde* durum şudur : Enflasyonist ülkelerde, millî para, yabancı para sistemlerine nisbetle kıymetten düştüğü için dahilî fiyatlarda bir yükselme görülür. Bu durumda yabancı memleket parası ile enflasyonun vukua geldiği ülkede daha ucuza satın almak mümkün olmaktadır. Dolayısıyla da ihracat para kıymetinin düşürülmesi sonucunda sun'î olarak ucuzlatılmış ve teşvik edilmiş olur<sup>122</sup>.

119) NEUMARK: a.g.e., s. 105. - SUVLA: a.g.e., s. 94.

120) NEUMARK: a.g.e., s. 105.

121) NEUMARK: a.g.e., s. 106.

122) NEUMARK: a.g.e., s. 108.

*Sosyal dampingde* ise yerli işçiler düşük ücretler ve fazla uzun iş saatleri ile istismar edilmekte ve cüz'î fiyatlarla ihracat imkânları elde edilmektedir. Bu cüz'î ihracat fiyatları sosyal hakları sağlamış, sosyal demokrasiyi kurmuş ülkelere nazaran zararına fiyatlardır. Buna karşılık, sosyal bünyeleri itibariyle geri durumda olan ülkeler için bir rekabet fiyatı teşkil etmezler<sup>123</sup>.

### III — TİCARET MUAHEDELERİ

Birbirleriyle iki veya çok taraflı ticaret muahedesi akdeden devletler böylelikle iktisadî münasebetlerini istiyerek kabul ettikleri bir hukuk nizamı kadrosuna sokmuş olurlar. İşte sözü geçen milletlerarası muahedelerde dış ticareti tahdit eden kayıtlar bulunabileceği gibi teşvik edici hükümler de yer alabilir.

Hem liberaller hem de himayeciler ticaret muahedelerini itirazla karşılamışlardır. Liberaller serbest rekabete mani olduğu için himayeciler de âkitlere serbest rekabet imkânlarını kaybettirdiği düşüncesi ile tenkit etmişlerdir<sup>124</sup>. Maamafih doktrinal münakaşalar bir yana bırakılırsa, ticaret muahedelerinin milletlerarası iktisadî hayata büyük inkişaf getirdiği şüphesizdir.

İlk ticaret muahedeleri tek taraflı imtiyaz bahşeden bir taahhüt mahiyetini haizdi. *Kapitülasyonlar* bu tip anlaşmalara örnek gösterilebilir. Siyasî tazyik altında imzalanan veya bir lütuf eseri olarak bahşedilen kapitülasyonlar istifade edecek devlete ticarî ve hukukî imtiyazlar tanıyordu. Kapitülasyonlar Türkiye'de asırlarca hüküm sürmüş, yine İran, Mısır, Japonya ve Çin gibi bazı memleketlerde de kapitülasyonlara benzer bazı anlaşmalar görülmüştür. Son olarak 1936 yılında Mısır'da ilga edilmekle dünya ekonomik hayatından tamamen kalkmıştır<sup>125</sup>.

Ticaret mukaveleleri ötedenberi bilhassa *gümrük tarifeleri* ve milletlerarası ticaretin en mühim problemi olan *tediye usûllerini* tanzim etmektedir (Takas, kliring gibi). Ticaret muahedelerinin günümüzdeki en yaygın örneği ise Ticaret, Seyrû-sefain ve Konsozluk muahedeleri adı altında yapılmaktadır<sup>126</sup>.

123) *DOBRESBERGER*: a.g.e., cilt: II, s. 53. - *NEUMARK*: a.g.e., s. 109.

124) *YAŞA, Memduh*: Milletlerarası Mübadelenin İstinat Ettiği Nizam, s. 12.

125) *NEUMARK*: a.g.e., s. 113.

126) Türkiye'nin yapmış olduğu dış ticaret mukaveleleri için bk. *SEVİĞ-ERDENER-ALTUĞ*: Türkiye'nin Dış Ticaret Rejiminin Ana Hatları ve Bununla İlgili Devletler Hususî Hukuku Kaideleri, İHFM., 1960, cilt XVI, sayı: 1-4, s. 89, not: 2.

Burada bilhassa I. Cihan Harbinden önce bütün muahedelerde yer alan ve başlıbaşına bir sistemi ifade eden «*en ziyade müsaadeye mazhar millet*» kaydından söz etmek gerekmektedir. Bu kaydın müsbet anlamı, bir devletin üçüncü bir devlete bahsettiği imtiyazlardan, bilhassa gümrük resmi indirimlerinden diğer âkit devletlerin de istifade etmesi yahut menfi bir ifade ile âkit memleketlerin diğer tarafı ticaret siyasetinde herhangi üçüncü bir memlekete nazaran daha elverişsiz bir muameleye tâbi tutmamayı taahhüt eylesidir<sup>127</sup>. Bu kaydı kabul etmiş olan bir memlekette yüksek himaye gümrükleri de olsa rekabet serbestisi ihlâl edilmiş olmamaktadır. Çünkü himâyeci devlet diğer devletle piyasada aynı imkânları hazidir. En ziyade müsaadeye mazhar millet kaydı tarafların aralarında verecekleri karara göre dar veya geniş bir şümul taşıyabilir. Bu kaydın muayyen mallara veya her çeşit ithalâta tatbik edilmesi mümkündür.

I. Cihan Harbinden sonra tatbikine başlanan kambiyo kontrolleri ve kontenjanlar bu kayda değerinden çok kaybettirmiş ve tatbikattan kalkmasına sebep olmuştur.

Bilhassa II. Cihan Harbinden sonra akdedilen ticaret muahedelerinden ekseriyeti çok taraflı olup dış ticarete konan tahditleri kaldırmayı ve mevzii de olsa bir gümrük birliği tesis etmeyi hedef tutmaktadır. Bu anlaşmaların en sonuncusu ve şümüllüsü Müsterek Pazar'dır.

#### § 4. SONUÇ

Günümüzde en müdahaleci devletten en liberalist devlete kadar hiçbir devlet kendisini ticarete ve bilhassa dış ticarete müdahaleden müstagni kılamamıştır<sup>128</sup>. Denebilir ki, bugün devletlerin dış ticaret müdahalesi devletin iktisadî rejimi ile ilgili bir problem olmaktan çıkmıştır. Şu mânada ki, en müdahaleci devletler gibi ve hatta onlara yakın bir oranda en liberalist devletler de dış ticarete müdahale zarureti içinde bulunuyorlar<sup>129</sup>. Çünkü, memleket ziraat

127) Fazla bilgi için bk. *NOGARO*: a.g.e., s. 214 vd. - *NEUMARK*: a.g.e., s. 114 vd. - *ERGİN*: a.g.e., s. 550. - *YAŞA*: a.g.m., II, s. 12 vd. - *TRUCHY*: a.g.e., cilt: II, s. 24 vd. - *BROCARD, Lucien*: *Principes D'Economie Nationale et Enternationale*, Tome: II, Paris, 1929, s. 271 vd.

128) *SALTZEW, E.*: *Müdahalecilik*, (Terc.: *A. ZARAKOĞLU*), 1955, sayı: 1-2, s. 329. - *SEZGİN, Abdurrahman*: *Amerika'da Devletçilik*, T. İkt. M., 1950, sayı: 25, s. 188.

129) *HAMEL*: a.g.e., s. 111.

ve sanayiinin dış rekabete karşı himâyesinde, memleket mahsûl ve mamûllerinin yabancı piyasada rekabet etmeleri imkânının hazırlanmasında, dış tediye muvazenesinin kurulmasında, memleketin iktisadî ve malî durumuna devamlı bir istikrar temininde dış ticarete verilecek istikamet ve bu sahada alınacak tedbirlerin önemi büyüktür<sup>130</sup>.

Günümüzün dış ticaret siyaseti bir müdahale siyasetinden ibarettir. Her ne kadar hususî teşebbüs sahipleri ve iktisadî gruplar da (karteller, ittihatlar) dış ticaretin organları olabilirlerse de bugün dış ticaret siyasetine ait kararları ittihaz eden makam devlettir<sup>131</sup>.

Memleket ihtiyaçlarını ancak yabancı para ile temin etmek kabili olduğuna göre, döviz mevzuatı ile dış ticaret rejimi çok girift bir durumdadır. Bu sebeple döviz ve kambiyo konusunda devlet tarafından alınan tedbirler tesirlerini doğrudan doğruya dış ticaret sahasında gösterirler<sup>132</sup>.

Yirminci asırda devletler bankalar üzerinde geniş ölçüde murakabe kurmuşlardır<sup>133</sup>. Dış ticaretin tediye problemi, döviz ve kambiyo muameleleri bankalar tarafından ifa edilmektedir. Bu itibarla devlet banka muameleleri ve bilhassa merkez bankacılığına<sup>134</sup> koyduğu tahditlerle dış ticareti tesir atlında bırakmak imkânına sahiptir<sup>135</sup>.

Yine, asrımızın iktisadî bir realitesi olarak karşımıza çıkan *iktisaden geri kalmış memleketlerde* dış ticaret ve bilhassa ihracat hayatî bir önem arzeder<sup>136</sup>. Bu ülkelerde dış ticaret açığını kapatacak ihracattan başka döviz kaynakları çok zayıftır veya hiç yoktur. Buna karşılık ihtiyaçlar kabarık bir yekûn tutar<sup>137</sup>. Bu memleketlerin diğer bir özelliği de sanayileşme hareketlerinin henüz lâ-

130) ÜNAY: a.g.e., s. 225.

131) NEUMARK: a.g.e., s. 5.

132) WEILER, Jean: L'influence du Change Sur le Commerce Exterieur, Paris, 1929, s. 4.

133) J. KUYUCAK, *Hâzım Âtıf*: Para ve Banka, cilt: II, Bankacılık, 2. bası, İstanbul, 1948, s. 485. - ERGİN: a.g.e., s. 517 vd.

134) FOUSEK, Peter G.: Yabancı Memleketlerde Merkez Bankacılığı, (Terc.: Rıza KANDİLLER), Ankara, 1961, s. 1 vd.

135) CASSEL: a.g.e., Tome: II, s. 215.

136) KILIÇBAY, Ahmet: Az Gelişmiş Memleketlerin İktisadî Bünyesi, T. İkt. M., 1955, sayı: 83, s. 2086 vd. - ÜSTÜNEL: a.g.e., s. 99 vd.

137) KARAOĞLANOĞLU, Atilla: Dış Ticaretin Türk Ekonomist İçindeki Yeri, SBFD., 1959, cilt: XIV, sayı: 2-3, s. 2.



yıkıyla gelişmemiş olmasıdır. Döviz gelirlerini ziraî mahsul ve ham madde ihracatının getireceği hâsıllardan sağlamak durumundadırlar. Böyle bir memleket için ihracatın arzettiği önem aşikârdır. İşte bu sebeple az gelişmiş memleketlerin ihracata geniş çapta müdahale etmeleri lüzumu kendisini zaruret olarak göstermektedir<sup>138</sup>.

Sanayi memleketlerinin kendi sahalarında hızla ilerlemeleri az gelişmiş ülkelerin iktisadî durumunu daha da müşkül hale getirmektedir. Çünkü, sanayi memleketlerinin enerjiden tasarruf ettikleri nisbette ham maddelerin ve istihsalı arttığı nisbette mamûl iptidai maddelerin (yarı mamul) iktisaden geri kalmış olan ülkelere ithal gittikçe azalmaktadır. Bu suretle dünyanın en ileri ülkelerinin, az gelişmiş ülkelere olan iktisadî bağılılığı gittikçe zayıflamaktadır<sup>139</sup>.

Serbest ticareti temin gayesiyle kurulan milletlerarası teşekküllerden GATT başlangıçta müsbet bazı sonuçlar elde etmişti. Fakat sonradan bu başarı duraklamıştır. Bu suretle gümrük birliği konusunda yapılan teşebbüsler az çok başarısızlığa uğramıştır. Yalnız Benelux'ün kendi çapında başarılı olduğu söylenebilir.

Acaba liberasyon teşebbüslerinin başarıya ulaşamamasının sebepleri nelerdir? Liberasyonun temini için herşeyden önce sağlam bir konjonktür politikasına ihtiyaç vardır. Bu da, enflasyonist taziyiklerden uzak, geçim seviyesine ve tediye muvazenesine uzun müddet tesir etmeyen bir konjonktür politikası olmalıdır<sup>140</sup>.

Aynı suali bir başka şekilde tekrarlırsak : Acaba döviz tahditlerinin kaldırılması niçin bu derece güçlük arz etmektedir? Bunun için gerekli ilk şart tediye bilânçosunda bir muvazene tesisidir. Herşeyden önce ihraç mallarının fiyatları düşürülmeli ve ithalât da miktar olarak azaltılmalıdır. Döviz tahdidi olan memleketler için ihraç mallarının fiyatlarının düşürülmesinin güçlüğü ise meydandadır. Döviz talebinde azalma olması millî gelirin azalması yani bir deflasyonun gerçekleştirilmesi ile kabildir. Halbuki deflasyon genel bir işsizlik yaratır. Sadece ithalâtın azaltılması için deflasyonun diğer bütün sonuçlarına katlanmak rasyonel bir hareket tarzı olmaz<sup>141</sup>.

138) ERGİN, a.g.e., s. 516. - NEUMARK: a.g.e., s. 58.

139) HOFFMAN: Dünya Ticaretindeki Son İnkişaf, (Terc.: ALAÇAKLIOĞLU, S.), Mal. Bül., 1956, sayı: 270, s. 8.

140) OHLIN: a.g.e., s. 214.

141) KÜNG: a.g.m., s. 736.

Dış ticarete tesir etmenin diğer bir yolu da kambiyo kurları ile oynamaktır. Bu da gelir ve fiyatlarda ecnebi para ile ifade edilen bir düşme husule getirilmesi yani *Devalüasyon*'dur ki, *deflasyona* nazaran daha kolay gerçekleştirilebilir<sup>142</sup>.

Kambiyo tahditlerinin kaldırılmasının başarı şansı ziraat memleketlerinde yani iktisaden geri kalmış ülkelerde bugün için hayli güçtür. Batı Avrupa'nın yumuşak paralı memleketlerinde de yakın bir gelecekte kaldırılması düşünülemez. Bunu temin için istihsal ve ihracat artırılmalı ve ihtiyatlar tesis edilmelidir. Müstakar paralı ülkelerde ise döviz tahditlerinin kaldırılması daha kolay gerçekleştirilebilir<sup>143</sup>.

Bütün bu güçlükler rağmen dünya milletleri, liberasyonun faydalarına inanmış gözükmekte ve bu gaye ile çeşitli milletlerarası teşekküller meydana getirmiş bulunmaktadır. Öyle ki, muhtelif milletlerin sahip olduğu çeşitli kaynaklardan karşılıklı olarak daha iyi istifade imkânları aranmaktadır. Maamafih spekülasyonist muamelelere karşı sistem halen çok zayıftır. Bilhassa ziraî mahsûl ticaretinde üzerinde ittifaka varılmış kaideler mecmuası mevcut değildir<sup>144</sup>.

Bütün bu müşahedeler göstermektedir ki, devletin ekonomik hayatta ve bu meyanda dış ticarete müdahalesinin dozajı zamana ve câri ekonomik sisteme göre artmış veya azalmış olabilir. Muhakkak olan husus, her devirde ve her iktisadî rejimde devletin bu müdahale zarureti duymuş olduğudur. Fakat müdahalenin şekli ve dozajı her ne olursa olsun, hiçbir zaman tam bir başarı sağlanamamıştır. Çünkü, milletlerarası ticaret zaruridir ve bir iktisadî kanun mahiyetini haizdir. Alınan tedbirler ve konan tahditler tearî münasebetlerin iktisadî kanunlar çerçevesinde devamına mâni olamamakta belki geçici bir süre için tabii istikametini değiştirmesine yol açmaktadır<sup>145</sup>.

Asistan Ersin ÇAMOĞLU

142) KÜNG: a.g.m., s. 736.

143) KÜNG: a.g.m., s. 739.

144) HOFFMAN, Michael: Dünya Ticaret Sistemi, Fık. Dün., 1956, sayı: 4. s. 36, 38.

145) KOLOĞLU: a.g.m., s. 726.

## Bibliyografya

- AKDAĞ, Feridun** — Serbest Ticaret Rejimi ve Türkiye, T. İkt. M., 1950, sayı: 25.
- AKMANLAR, Kenan** — Dünya Muvacehesinde Türkiye'nin Dış Ticareti, İkt. Yür. 1944, sayı: 113.
- AKTAN, Reşat** — Müsterek Pazar Karşısında Türkiye Ziraatı, Ankara, 1960.
- ANDRE, Paul** — Dünya Ticaretinde Muvazene Meseleleri, Terc. **AYTEKİN, H.**, Mal. Bül., 1953, sayı: 96.
- ANSIAUX, Maurice** — Traité D'Economie Politique, Tome: 2, 2. éd., Paris, 1927.
- BARDA, Süleyman** — Dış Ticaret Teorisi, (Teksir), İstanbul, 1960.
- BOULET, P.** — Cours de Législation et de Réglementation Douanière, 3.éd., 1938, Poitiers.
- BROCARD, Lucien** — Principes D'Economie Nationale et Internationale, Tome: 2, Paris, 1929.
- BULUTOĞLU, Kenar** — Devalüasyon ve Fakir Memleketlerin Dış Ticaret Felsefesi, İkt. ve Mal., 1959, sayı: 4.
- BULUTOĞLU, Kenan** — Müsterek Pazar'a Katılma İşinin Püf Noktası, İkt. F. M., Aralık 1960, Şubat 1961, Cilt XXII, No. 2.
- BULUTOĞLU, Kenan** — Müsterek Pazar ve Biz, İst. Tic. O. M., 1960, Cilt: 76, sayı 9 - 10.
- CASSEL, Gustave** — Traité D'Economie Politique, Terc. **LAUFENBURGER, H.**, Tome: 2, Paris, 1929.
- ÇALIKOĞLU, M. Asım** — Avrupa Ortak Pazarı ve Türkiye ile Ortaklık Anlaşmasının Tam Metni, İstanbul, 1963.
- DENIAU, J. F.** — Müsterek Pazar, Terc. **HANYAL, R.**, Ankara, 1963.
- DİKMEN, M. Orhan** — Maliye Dersleri, İstanbul, 1960.
- DOBRESBERGER, J.** — Ekonomi Siyaseti, Cilt: 2, Terc. **İLTEBER, H.**, İstanbul, 1943.
- ERGİN, Feridun** — İktisat, İstanbul, 1961.
- FOIGNET, René** — Manuel Elémentaire D'Economie Politique, 11.éd., Tome: 2, Paris, 1932.
- FOLKE, Hilgert** — Bünyevi Açıklar Muvacehesinde Milletlerarası Ticaret, Terc. **ERALP, Z.**, Mal. Bül., 1953, sayı: 97.
- FOUSEK, Peter, G.** — Yabancı Memleketlerde Merkez Bankacılığı, Terc. **KANDILLER, R.**, Ankara, 1961.
- HAMEL, Joseph** — Traité de Droit Commercial, Tome: 1, Paris, 1954.
- HAMİZRAH** — Türkiye'nin İktisadi Siyasetinde Yeni Gelişmeler, Terc. **HANYAL, R.**, Mal. Bül., 1951, sayı: 19.
- HOFFMAN, Michael** — Dünya Ticaretindeki Son İnkişaflar, Terc. **ALACAKLIOĞLU, S.**, Mal. Bül., 1956, sayı: 270.
- HOFFMAN, Michael** — Dünya Ticaret Sistemi, Fık. Dün., 1956, sayı: 4.
- İREN, Cihat** — Avrupa Tediyeye Birliği, T. İkt. M., 1951, sayı: 37.
- KARAOŞMANOĞLU, Atilla** — Dış Ticaretin Türk Ekonomisi İçindeki Yeri, SBFD., 1959, Cilt: XIV, sayı: 2-3.
- KILIÇBAY, Ahmet** — Az Gelişmiş Memleketlerin İktisadi Bünyesi, T. İkt. M., 1955, sayı: 83.
- KOLOĞLU, Mahmut** — İkinci Cihan Harbinden Sonra Milletlerarası Tediyeye Vasıtalarının ve Usullerinin Önemi, AHFD., 1951, Cilt: VIII, sayı: 1-2.
- KUYUCAK, Hazım Atıf** — Para ve Banka, Cilt: 2, Bankacılık, 2. bası, İstanbul, 1948.
- KUYUCAK, Hazım Atıf** — İktisat Dersleri, 2. bası, İstanbul, 1960.
- KÜNG, Emil** — Döviz Tahdidatı Kaldırılabilir mi? Kısa Terc. **ZARAKOĞLU, A.**, AHFD., 1951, cilt: VIII, sayı: 1-2.
- LAUFENBURGER, Henry** — L'Intervention de L'Etat en Matière Economique, Paris, 1939.
- MANOİLESCO, Mihail** — Theorie de Protectionisme et du L'Echange Internationale, Paris, 1929.
- MÜEZZİNOĞLU, Ziya** — Dış Ticaret Rejimi, Mal. Bül., 1953, sayı: 138.
- NEUMARK, Fritz** — Dış Ticaret Siyaseti, Terc. **ÜLGENER, S.**, İstanbul, 1938.

- NOGARO, Bertrand** — *Eléments D'Economie Politique*, 4.éd., Paris, 1936.
- OHLIN, Bertil** — *La Politique Du Commerce Extérieur*, Paris, 1955.
- OKYAR, Osman** — İktisat Kanunları ve Kanunî İktisat, Forum, 1956, sayı: 58.
- OZANSOY, Munis Faik** — Dış Ticaret Meseleleri, T. İkt. M., 1952, sayı: 52.
- PELİN, İbrahim Fazıl** — İktisat, Cilt: 2, kısım: 1, İstanbul, 1933.
- PELİN, İbrahim Fazıl** — Beynelmillel Ticaret Siyasetinin Tekâmülü ve Bugünkü Hımaye Tekniğı, (Ekonominin Bugünkü Meseleleri İçinde) İstanbul, 1934.
- SAİTZEW, E.** — Müdahalecilik Terc. **ZARAKOĞLU, A.**, AHFD., 1955, sayı: 1-2.
- SEVİG - ERDENER - ALTUG** — Türkiye'nin Dış Ticaret Rejiminin Ana Hatları ve Bununla İlgili Devletler Hususî Hukuku Kaideleri, İHFM., 1960, vilt: XVI.
- SEZGİN, Abdurrahman** — Amerika'da Devletçilik, T. İkt. M., 1950, sayı: 25.
- SOMUNCUOĞLU, Server** — İthalât Rejîmimizde Bir Yenilik, İkt. Yür., 1946, sayı: 154.
- STRİGL, Richard** — *L'Introduction aux Principes Fondamentaux de L'Economie Politique*, Paris, 1939.
- SUVLA, Refii Şükrü** — Umumi İktisat Dersleri, 2. kitap, Tatbiki İktisat, İktisat Siyaseti, İstanbul, 1948.
- SUVLA, Refii Şükrü** — Avrupa Tediye Birliğı ve Türkiye, Siy. İ. M., 1950, sayı: 236.
- TANYAL, R.** — Türkiye'nin İktisat Siyasetinde Yeni Gelişmeler (Terc.) Mal. Bül., 1951, sayı: 18.
- TRUCHY, Henri** — *Cours D'Economie Politique*, 2.éd. Tome: 2, Paris, 1927.
- ÜNAL, F.** — Tek Bir Ticaret Dünyası (11.10.1958 The Economist'ten tercüme) Mal. Bül., 1958, sayı: 378.
- ÜNAY, Vecdi** — Bankalarca İç ve Dış Ticaretin Finanse Edilmesi Usulleri, Ankara, 1959.
- ÜSTÜNEL, Besim** — Milletlerarası İktisadî Birleşmeler Teorisi, Ankara, 1960.
- WEİLER, Jean** — *L'influence du Change Sur le Commerce Extérieur*, Paris, 1929.
- YAŞA, Memduh** — Dış Ticaretimizin İki Mühim Meselesi, Siy. İ. M., 1954, sayı: 283.
- YAŞA, Memduh** — Türkiye Dış Ticareti ve Tediye Nizamı, I. Milletlerarası Mübadelenin Esasları, İkt. Yür., 1946, sayı: 151 III. Milletlerarası Serbest Tediye, İkt. Yür., 1946, sayı: 153.
- YAŞA, Memduh** — Milletlerarası mübadelenin İstinat Ettiğı Nizam, İkt. Yür. 1946, sayı: 152.
- YAZMAN, Aslan Tufan** — Dış Ticaretimizin Yöneldiği İstikamet, İkt. Yür., 1947, sayı: 171.